

UNIVERZITA PALACKÉHO V OLMOUCI

FILOZOFICKÁ FAKULTA

KATEDRA HISTORIE

Michal Hambálek

**KOMUNISTICKÁ PERZEKUCE CÍRKVE BRATRSKÉ
V PADESÁTÝCH A ŠEDESÁTÝCH LETECH 20. STOLETÍ
NA PŘÍKLADU SBORU V LITOMYŠLI A JEHO STANICI
V PARDUBICÍCH**

bakalářská diplomová práce

Vedoucí práce: prof. PhDr. PaedDr. Pavel Marek, Ph.D.

Olomouc, 2015

Prohlašuji, že jsem bakalářskou diplomovou práci zpracoval samostatně a na základě citovaných pramenů a literatury.

V Pardubicích, 3. května 2015.

Děkuji panu prof. PhDr. PaedDr. Pavlu Markovi, Ph.D za ochotnou pomoc a podnětné rady při psaní této práce.

Děkuji též panu Vladimíru Lukášovi za vstřícnost a poskytnuté cenné materiály.

Obsah

1. Úvod.....	5
2. Církev bratrská – Jednota českoobraská.....	10
2.1 Dějiny církve a její charakteristika.....	10
3. Státní církevní politika.....	14
4. Postavení Jednoty českoobraské v rámci komunistické církevní politiky.....	16
4.1 Církevní zákony a Ústava Jednoty českoobraské.....	16
4.2 Faktické dopady státní církevní politiky na život církve.....	17
5. Situace ve sboru Jednoty českoobraské v Litomyšli a jeho stanici Pardubice na přelomu padesátých a šedesátých let.....	20
5.1 Sbor v Litomyšli.....	20
5.1.1. Zprávy církevních tajemníků.....	21
5.2 Stanice Pardubice.....	22
6. Soudní procesy se členy pardubické Jednoty českoobraské a s litomyšlským kazatelem v první polovině šedesátých let.....	25
6.1 Benjamin Chráška a spol.	25
6.2 Jan Hušek a spol.	27
6.3 Jaroslav Polanský.....	34
6.4 Zapojení Státní bezpečnosti.....	36
7. Situace v litomyšlském sboru a jeho pardubické stanici po vlně zatýkání z roku 1962.....	39
8. Závěr.....	42
9. Seznam pramenů a literatury.....	48
9.1 Archivní prameny.....	48
9.2 Literatura.....	48
9.3 Periodika.....	51
9.4 Internetové zdroje.....	51
10. Seznam použitých zkratk.....	53
11. Resumé.....	55

1. Úvod

V současné době lze sledovat různé názory týkající se jednak bývalého komunistického režimu v naší zemi, jednak vztahu společnosti k církvím a křesťanské víře. Komunismus je na jedné straně zdravě kritizován, o což se starají organizace a projekty typu Příběhy bezpráví,¹ na druhé straně má komunistická strana stále své důležité místo mezi voliči ve volbách a v mnohých případech lze u lidí zaznamenávat vzpomínkový optimismus. Církve se zase ocitají spíše v defenzivě vůči veřejnému mínění, velmi diskutované jsou například církevní restituce, které se snaží řešit zásah komunistického režimu do správy církví. Z těchto důvodů se zdá, že by práce týkající se perzekuce křesťanství v letech komunistické vlády mohla být vhodným příspěvkem do diskuze o komunistické minulosti našeho státu a o dějinách křesťanství, protože nejde o mrtvá témata. Nutno však dodat, že práce upozorňuje pouze na konkrétní případ z této velmi široké problematiky.

Komunistická snaha o likvidaci náboženského života byla vyvolána mimo jiné pocitem ohrožení mocenských zájmů a deklarovaného ateismu této ideologie.² Během čtyřiceti let vlády komunistické strany v Československu byla nejtvrději postižena církev Římskokatolická (ŘKC), tedy církev největší a nejvlivnější. Perzekuce katolické církve je zpracována v četné literatuře. Za početně největší reprezentanty mezi protestantskými církvemi lze označit Českobratrskou církev evangelickou nebo Církev československou husitskou, podle sčítání obyvatelstva v roce 1950 obě s počtem členů více jak sto tisíc. Tato práce chce rozšířit badání

¹ Tato bakalářská práce tematicky navazuje na dřívější autorův středoškolský kolektivní projekt z roku 2011. Šlo o projekt s názvem Příběhy bezpráví – z místa kde žijeme, pořádaný společností Člověk v tísni v rámci jejího vzdělávacího programu Jeden svět na školách. Více o vzdělávacím programu Jeden svět na školách a o jeho aktivitách viz <https://www.jsns.cz/cz/article/6/O_nas.html> [cit. 2015-04-28]. Jednalo se o vypracování článku o perzekuci vybrané osoby s využitím metody orální historie. Příspěvky studentů škol z celé republiky byly prezentovány na setkání v Praze – jedním z výstupů bylo vydání textů v multimediální prezentaci na DVD. Studenti zpracovali příběh perzekuce člena Církve bratrské v Pardubicích, Karla Kalvacha. Autor této bakalářské práce se výsledek dřívějšího projektu rozhodl nově zpracovat a podstatně rozšířit, jak tematicky, tak pramennou základnou. HAMBÁLEK, Michal–JAKOUBEK, Martin–ŽOUŽELKOVÁ, Johana: *Karel Kalvach – za zpěv do uranových dolů* (dále jen *Karel Kalvach*) In: Příběhy bezpráví – z místa kde žijeme. Multimediální prezentace [DVD-ROM]. Praha 2011.

² Demel, Zdeněk: *Pod dohledem církevních tajemníků: omezování činnosti katolické církve v Československu 1945–1989 na příkladu jihočeského regionu* (dále jen *Pod dohledem církevních tajemníků*). Brno 2008, s. 7.

na poli komunistické perzekuce církví i na další z pronásledovaných protestantských denominací – Církev bratrskou (CB; dříve Jednotu českobratrskou – JČB).³ Protože Církev bratrská je společenstvím, jehož počet členů je daleko nižší, než u velkých protestantských církví,⁴ neobjevuje se logicky v centru bádání o situaci křesťanů v letech 1948–1989.

Cílem práce je nastínit podoby komunistické perzekuce Církve bratrské (Jednoty českobratrské). Pokusíme se na základě dostupných materiálů popsat zásah státní moci do života věřících této církve, k čemuž nám pomůže podrobný vhled do konkrétního společenství křesťanů této církve – do situace v první polovině šedesátých let v pardubické stanici sboru Jednoty českobratrské v Litomyšli. Tato církev se jako celek dá zařadit mezi menší denominace, přesto i zde se projevila komunistická protikřesťanská politika. Otázkou tedy je, jaké metody používala státní moc proti věřícím, zda zde nešlo spíše o trpění a úřední diskriminaci než o účelové pronásledování, za jak velký problém stát tuto církev pokládal, zda pro ni bylo snazší uniknout pozornosti úřadů.

Termín „sbor v Litomyšli“ budeme ve většině případů používat v širším smyslu, to znamená všechna shromáždění církve v regionu, která správně spadala pod hlavní sídlo sboru v Litomyšli.

Co se týče časového vymezení, práce je rozložena takto: jádrem je pronásledování církve v Pardubicích a v Litomyšli v první polovině šedesátých let, a to z toho důvodu, že právě v tomto období postihla sbor nejsilnější perzekuce. Ovšem je vhodné vysvětlit vztahy státu a církve už od padesátých let, tedy od doby nejtvrďšího upevňování socialismu, kdy se definovaly postoje státu vůči církvím. Nelze ani opomenout nutnost církev vhodným způsobem charakterizovat, aby tak byly zřejmé její důrazy, se kterými komunistický režim bojoval. Proto práce postupuje chronologicky, nejprve v první části shrnutím dějin církve (od druhé poloviny

³ Další církví podobného typu u nás je Bratrská jednota baptistů (dříve Bratrská jednota Chelčického).

⁴ Sčítání lidu z roku 1950 vykazuje tyto hodnoty: Českobratrská církev evangelická: 401 729 členů; Církev československá: 946 813 členů; Jednota českobratrská: 5 373 členů. *Obyvatelstvo podle náboženského vyznání a pohlaví podle výsledků sčítání lidu v letech 1921, 1930, 1950, 1991 a 2001*. In: Demografická příručka 2011 [online]. Zveřejněno dne: 23.11. 2012. Z webu Českého statistického úřadu [cit. 2015-04-28]. Dostupné na WWW: <<https://www.czso.cz/csu/czso/demograficka-prirucka-2011-lmv6bp775h>> .

19. st.), následně vylíčením změny poměrů ve státě a souhrnem základních bodů perzekuce této církve v padesátých letech, vše s použitím odborné literatury a také s využitím srovnání církevních zákonů z roku 1949 a nové Ústavy Jednoty československé z roku 1952. Tento obecnější přehled nám umožní vytipovat specifické rysy církve a stanovit možné třecí plochy mezi státem a církví. Druhá část práce, zatýkání v Pardubicích a v Litomyšli, poslouží jako konkrétní příklad, na kterém budeme reflektovat obecné závěry z první části.

Podrobný náhled na případ perzekuce ze šedesátých let může být obohacující právě svým časovým zařazením. Běžně se objevuje termín „zlatá šedesátá“, který má své opodstatnění, nicméně stále se jedná o dobu agresivního proticírkevního postoje státu, doloženého pozorovanými případy věznění.

Pramennou základnou pro zkoumání této problematiky budou 1) archivní materiály – především soudní spisy krajské prokuratury Hradec Králové, materiály církevních oddělení krajských a okresních národních výborů (KNV, ONV). Odtud zprávy krajských a okresních církevních tajemníků (KCT, OCT). Dále spisy vedené Státní bezpečností (StB) uložené v Archivu bezpečnostních složek (ABS). Mimořádně nám bylo dovoleno nahlédnout i do Archivu Rady Církve bratrské (ARCB).⁵ Dalšími prameny 2) vzpomínky pamětníků, hlavně ty zpracované v písemné podobě v kronikách nebo publikované v člancích církevních časopisů. K dispozici máme i nahrané vzpomínky z rozhovoru s pamětníkem. Protože byl tento cenný záznam získán v dřívější době bez adekvátního využití metod orální historie, opíráme se o něj pouze okrajově.⁶ Kombinace těchto dvou druhů pramenů, zprávy státních orgánů uložené v archivech a osobní vzpomínky členů církve, může vést k oboustrannému pohledu na celou

⁵ Archiv Rady Církve bratrské sídlí v Praze, Soukenická 15. Archiv není veřejně přístupný a uložené fondy nejsou uspořádané. Bádání v písemnostech nám bylo dovoleno místními církevními pracovníky a Radou CB. Námi použité materiály jsou uloženy v provizorně pojmenovaném svazku „CB 5 – Litomyšl“, pod tímto označením je budeme citovat.

⁶ Rozhovor s perzekvovaným Karlem Kalvachem proběhl v roce 2011 v rámci projektu Příběhy bezpráví – z místa kde žijeme, viz poznámka č. 1. Přestože nebylo svědectví pamětníka získáno výhradně podle metod požadovaných odborným diskurzem, zpětné ověření je možné – vydané DVD s příspěvky studentů obsahuje kompletní záznam rozhovoru, zároveň autor bakalářské práce vlastní podepsaný souhlas pamětníka se zveřejněním záznamu. HAMBÁLEK, M.–JAKOUBEK, M.–ŽOUŽELKOVÁ, J.: *Karel Kalvach, c. d.*

záležitost. Z dobových písemných dokumentů, jejichž původcem byla sama církev, zmíníme úřední korespondenci Rady Jednoty československé, kroniky a církevní časopis.

Literaturu k tomuto tématu lze nalézt, nicméně týká se spíše pronásledování velkých církví. O ŘKC zasažené komunistickou perzekucí je napsáno mnoho publikací, a proto můžeme jako základ pro uvedení do problematiky použít četné monografie o této církvi. Jedná se například o knihu *Katolická církev v Československu 1948–1949*⁷ od autorů Stanislava Balíka a Jiřího Hanuše, která představuje přehledný souhrnný pohled na celé období totality. O rok mladší publikací je kniha *Pod dohledem církevních tajemníků: omezování činnosti katolické církve v Československu 1945–1989 na příkladu jihočeského regionu*⁸ od Zdeňka Demela. Tato monografie je přínosná především tím, že se soustředí na organizační fungování státního dohledu nad církvemi, tedy na funkci církevních tajemníků. Naproti tomu literatury o perzekuci protestantských církví, či přímo Církve bratrské, není mnoho. Existují některé publikace, které mapují hlavně počátky CB na konci 19. století a období první republiky, jako například *Alois Adlof: 150 let: život, služba, odkaz*.⁹ Jsou to zároveň publikace, které sepsali členové církve, v některých případech její kazatelé. Mnohé práce vznikly k příležitostem výročí vzniku církve. *Čtení o naší Církvi bratrské. Ke 130. výročí jejího vzniku*¹⁰ od Zdeňka Chromčáka je možno označit za osobní postřehy kazatele k dějinám církve, přesto poskytují základní přehled vývoje do druhé světové války. Další „výroční“ publikací je sborník vydaný jako *Sto let ve službě evangelia, 1880–1980: jubilejní sborník Církve bratrské*¹¹. Už podle datace v jeho názvu zjišťujeme úskalí – k jeho vydání došlo roku 1980, a pokud hodnotí prvních 30 let totality, tak musel dbát na omezení daná cenzurou. Kolektivní monografie *120 let v Božích službách: 120 let prvního pražského sboru: 120 let Církve bratrské*¹² Bronislava Kalety a Jana Štěpána vyšla

⁷ BALÍK, Stanislav–HANUŠ, Jiří: *Katolická církev v Československu 1945–1989* (dále jen *Katolická církev v Československu 1948–1989*). Brno 2007.

⁸ DEMEL, Zdeněk. *Pod dohledem církevních tajemníků, c. d.*

⁹ ŠTĚPÁN, Jan (ed.): *Alois Adlof: 150 let: život, služba, odkaz* (dále jen *Alois Adlof*). Praha 2012.

¹⁰ CHROMČÁK, Zdeněk: *Čtení o naší Církvi bratrské* (dále jen *Čtení o naší Církvi bratrské*). Ostrava 2010.

¹¹ KOŠTÁL, Miloslav (ed.): *Sto let ve službě evangelia, 1880–1980: jubilejní sborník církve bratrské* (dále jen *Sto let ve službě evangelia*). Praha 1981.

¹² KALETA, Bronislav–ŠTĚPÁN, Jan (eds.): *120 let v Božích službách: 120 let prvního pražského sboru: 120 let*

už po sametové revoluci, roku 2000, a proto některé statě pojednávají o době komunistické totality otevřeně. Komplexnější pojednání o celém období vlády KSČ připravil Matyáš Hájek ve své studii *Církev bratrská v období totality*.¹³ Oproti ostatním zmíněným titulům má publikace Ivana Holého *Církev bratrská v ČSSR*¹⁴ z roku 1985 odlišný charakter. Obsahuje podtitul *Na pomoc pracovníkům v oblasti státní církevní politiky* a jedná se o příručku státním úředníkům, která popisuje historii, teologii a stanovы církve z politického hlediska. Jde tedy o zajímavý dokument pro pochopení smýšlení a záměrů tehdejší politické moci. Obecně je tedy možno říct, že literatura se pohybuje okolo našeho tématu, žádná větší odborná monografie ho ale nezpracovává.

Církev bratrská (dále jen *120 let v Božích službách*). Praha 2000.

¹³ HÁJEK, Matyáš: *Církev bratrská v období totality* (dále jen *Církev bratrská v období totality*). In: *Život s historií*. Sborník příspěvků k počtě PhDr. Růženy Hlušíčkové, CSc. Hradec Králové–Trutnov 2009, s. 117–161.

¹⁴ Holý, Ivan. *Církev bratrská v ČSSR* (dále jen *Církev bratrská v ČSSR*). Praha 1985.

2. Církev bratrská – Jednota českobratrská¹⁵

K pochopení postavení Církve bratrské v době komunistického režimu je nutné tuto církev charakterizovat, k tomu nám poslouží historický exkurz do jejích dějin, který odhalí základy a zásady, na kterých toto společenství vznikalo a na kterých stálo i v období totality, popřípadě na kterých stojí dodnes.

2.1 Dějiny církve a její charakteristika

V 60. letech 19. století nastupuje v habsburské monarchii liberální vláda, tato změna se projevila vydáním protestantského patentu.¹⁶ Do nově uvolněné situace vstoupila americká zahraniční misijní společnost, American Board,¹⁷ s cílem misijního působení v převážně římsko-katolické monarchii. Vlivem přednášek a evangelizace ze strany misionářů opustila řada lidí reformovanou nebo římsko-katolickou církev.¹⁸ Roku 1880 vznikla Svobodná církev evangelická (SCR), která se rozhodla fungovat podle kongregačního¹⁹ způsobu správy, což znamená, že každý sbor měl svou samostatnost.²⁰ Církev svobodná znamenalo nezávislá na

¹⁵ Církev za svou historii mnohokrát změnila svůj název. Ve druhé polovině polovině 19. st. vznikla ve východních Čechách Svobodná evangelická církev česká, nedlouho po ní v Praze Svobodná církev reformovaná (SCR). Později se Svobodná evangelická církev česká připojila ke SCR. Po vzniku Československa se církev přejmenovala na Jednotu českobratrskou (JČB). Nynější jméno, Církev bratrská (CB), přijala církev v roce 1967.

¹⁶ Protestantský patent z 8. dubna 1861 znamenal nové postavení evangelických církví (reformované – helvétského vyznání; luteránské – augsburského vyznání) vůči římsko-katolické církvi v habsburské monarchii – tolerance evangel. církví (toleranční patent, rok 1781) byla povýšena na jejich zrovnoprávnění. KALETA, B.–ŠTĚPÁN, J.: *120 let v Božích službách*, s. 9.

¹⁷ American Board of Commissioners for Foreign Missions – misijní společnost založená počátkem 19. století, sídlem byl Boston. Záběr misijního působení společnosti byl velmi široký, vysílala své misionáře také například do oblastí Indie a Mikronésie. ADLOF, Alois: *Nástin dějin svobodných církví křesťanských, zvláště pak svobodné reformované církve české* (dále jen *Nástin dějin*). Praha 1905, s. 46–51.

¹⁸ PAVLÍČEK, Tomáš, W.: *Dobové pozadí* (dále jen *Dobové pozadí*). In: ŠTĚPÁN, J. (ed.): *Alois Adlof*, s. 25–31, zde s. 26–29.

Úmyslem misionářů nebylo zakládat novou církev, ale spolupracovat s církvi reformovanou, v níž by vytvořili samosprávnou skupinu věřících pod svým působením. Tuto vizi se však nepodařilo uskutečnit a nakonec došlo k vytvoření nové církve. Tamtéž, s. 29.

¹⁹ Kongregační zřízení je typické svou správní decentralizací – každý sbor má svou svrchovanost, neexistuje nadřazená struktura, vyšší církevní orgány mají pouze koordinační funkci. Kazatelé a představitelé sboru jsou voleni sborem. TRETERA, Jiří Rajmund: *Slovník církevního práva* (dále jen *Slovník*). Praha 2011, s. 68.

Naproti tomu presbyterní zřízení znamená, že církev se vyznačuje hierarchií. Církevní představitelé jsou voleni, a to všemi členy. Sbor volí své zástupce, kteří ho zastupují u vyšších orgánů církve. Tamtéž, s. 106; srov. také BEŇOVÁ, Michaela: *Právní systém kongregačních církví a zřízení Církve bratrské* (dále jen *Právní systém kongregačních církví*). *Revue pro církevní právo*, 1998, č. 10, s. 91–92.

Řídícím orgánem jednotlivých sborů v evang. církvích je staršovstvo. TRETERA, J. R.: *Slovník*, 132.

²⁰ KOŠTÁL, Miloslav: *Probuzení v druhé polovině 19. století a Svobodná církev reformovaná 1880–1919* (dále jen *Probuzení*). In: KOŠTÁL, M. (ed.): *Sto let ve službě evangelia*, s. 9–46, zde s. 23.

státě.²¹

Církev bratrská odvozuje svůj vznik ještě z dalšího směru. V šedesátých letech 19. století působil v pohraničních oblastech východních Čech Jan Balcar.²² Jednalo se o lokalitu, kde se udržovala tradice domácích rodinných pobožností, založených na dobré znalosti Bible, tzv. písmáctví. Misijní úsilí Jana Balcara vyvrcholilo založením sboru pod názvem Svobodná reformovaná církev česká.²³ Tato skupina věřících měla zároveň dobré kontakty se SCR a roku 1888 dospěly obě společenství k rozhodnutí spojit se.²⁴

SCR se tedy vytvářela v návaznosti na duchovní tradici americkou i evropskou. Jejím specifikem se stala například absence politické angažovanosti, svoboda na státě. Z domácí tradice SCR navazovala mimo jiné na písmáckou učenost nebo laickou službu. I za první republiky zůstala církví nezávislou na státě.²⁵

Roku 1918 vzniklo samostatné Československo a změny ve státě vedly také k strukturálním změnám uvnitř protestantských církví. SCR přijala nové jméno: Jednota českobratrská. Chtěla tak zdůraznit své zásady inspirované tradicemi a důrazy staré Jednoty bratrské. SCR představila čtyři základní body, které je dobré zmínit: „1. Členy církve mohou být jen lidé, kteří vykoupení v Pánu Ježíši přijali,²⁶ 2. církev z nich utvořená spravuje se jedině Písmem svatým, 3. a dle něho koná kázeň. 4. je neodvislá od státu.“²⁷

²¹ Církevní aktivity probíhaly podle spolkového zákona. ŠTĚPÁN, Jan: *Kazatel František Urbánek (1886–1948) – přítel T. G. Masaryka a jeho rodiny* (dále jen *Kazatel František Urbánek*). In: MAREK, Pavel–HANUŠ, Jiří (eds.): *Osobnost v církvi a politice – čeští a slovenští křesťané ve 20. století*. Brno 2006, s. 92–103, zde s. 94.

Ke vztahu SCR a státu píše autor církevní historiografické publikace z r. 1905, kazatel SCR Alois Adlof, toto: „Církev má stát jedině a pouze pod svrchovaným právem Kristovým, a být závislá pouze na něm. Členové pak církvi mají být nejlepšími občany státu a členy svého národa, aniž by v duchovních svých povinnostech a právech od Boha jim propůjčených vázati se dali kteroukoli autoritou. Svědomí je zodpovědné Bohu a nemůže znásilněno být mocí jakoukoli. ADLOF, A.: *Nástin dějin*, s. 173.

²² Jan Balcar měl rovněž vztah k zahraniční misijní práci – výrazně ho ovlivnila činnost misionáře Svobodné církve skotské, působícího ve Vratislavi. ADLOF, A.: *Nástin dějin*, s. 72–73.

²³ ADLOF, A.: *Nástin dějin*, s. 64.

Jan Balcar píše o sobě a svých aktivitách ve východních Čechách v dopise, který byl později otištěn do knihy ADLOF, A.: *Nástin dějin*, s. 65–84. Dopis je zde opatřen četnými vysvětlujícími poznámkami.

²⁴ KOŠŤÁL, M.: *Probuzení*, s. 29.

²⁵ PAVLÍČEK, Tomáš, W.: *Dobové pozadí*, s. 26–31.

²⁶ JČB přijímala své členy na základě jiných kritérií, než bylo obvyklé u církví lidových – členy církve mají být znovuzrození, obrácení lidé, nikoliv ti, kteří byli pokřtěni jako děti a za členy prohlášeni konfirmací. Srov. zhodnocení vztahů mezi Janem Karafiátem a JČB. KUBOVÝ, Jaroslav: *Teologický obraz Jednoty českobratrské a Církve bratrské (1919–1980)*. In: KOŠŤÁL, Miloslav (ed.): *Sto let ve službě evangelia*, s. 95–133, zde s. 101.

²⁷ SITA, Karel–KUBOVÝ, Jaroslav: *Jednota českobratrská a Církev bratrská 1919–1980* (dále jen *Jednota*

V důsledku první světové války došlo také ke krátkodobému přerušení kontaktů s americkou misijní společností, poválečná spolupráce měla již volnější charakter. Meziválečné období s sebou přineslo zakládání nových sborů v dalších částí republiky, na Slovensku, v malé míře i na Podkarpatské Rusi.²⁸ Svobodné prostředí první republiky církvi prospívalo, jedna z největších osobností, pražský kazatel František Urbánek, dokonce udržoval přátelské kontakty s T. G. Masarykem.²⁹

V tomto období již existoval celocírkevní orgán – Rada Jednoty českobratrské.³⁰ Přestože byla Rada celocírkevní a nadsborovou institucí, podle Michaely Beňové platilo, že „zásahy Rady nelze označit za podstatné. ... i v období od roku 1926 až do vydání zákona č. 218/1949 Sb. byla Jednota českobratrská církví kongregačního typu.“³¹ Církevní orgány i staršovstva sborů se volily.

K významným aktivitám církve patřila její činnost v sociální oblasti – spravovala sirotčinec ve Chvalech³² a církevní starobinec. Pro církve byla také vždy důležitá práce s mládeží, k tomu účelu založila Křesťanský spolek mladíků.³³

V závěru třicátých let vypukla druhá světová válka. Po Mnichovu JČB ztratila několik sborů a stanic, především na Podkarpatské Rusi. Členové církve se různými způsoby zapojili do odboje (pomoc pro totálně nasazené členy, ukrývání pronásledovaných, tajné letní mládežnické tábory, vydání Bible kralické).³⁴

V poválečných letech 1945–1948 církve využila prostoru ke svému novému rozvoji

českobratrská). In: KOŠŤÁL, Miloslav (ed.): *Sto let ve službě evangelia*, s. 47–94, zde s. 47–49. Text čtyř bodů převzali autoři sborníkového příspěvku z církevního časopisu Světlo, r. 1919.

²⁸ Tamtéž, s. 59–60.

²⁹ O vztahu F. Urbánka a T. G. Masaryka srov. ŠTĚPÁN, J.: *Kazatel František Urbánek, c. d.*

F. Urbánek pohřbíval část Masarykovi rodiny – syna Herberta, manželku Charlottu, samotného T. G. Masaryka, a v roce 1948 i syna Jana. Tamtéž, s. 99.

³⁰ Tato Rada navazovala na Církevní výbor, který byl ustanoven už v roce 1904. BEŇOVÁ, M.: *Právní systém kongregačních církví*, s. 100.

³¹ BEŇOVÁ, M.: *Právní systém kongregačních církví*, s. 102.

³² O domovu pro sirotky srov. ŠTĚPÁNOVÁ, Lucie: *Sirotčinec Křesťanské služby ve Chvalech* (dále jen *Sirotčinec Křesťanské služby ve Chvalech*) [online]. Praha 2012 (bakalářská práce) [cit. 2015-04-28]. Dostupné na WWW: <<https://is.cuni.cz/webapps/zzp/detail/114809/>>.

³³ ŠITA, K.–KUBOVÝ, J.: *Jednota českobratrská*, s. 54.

³⁴ ŠTĚPÁN, Jan: *Menší evangelické církve v období nacistické okupace 1939–1945*. In: *Rok 1942 v českém odboji*. Sborník příspěvků z vědecké konference. Praha 1999, s. 102–105, zde s. 103–104.

a k misii. Zřizovaly se nové sbory v navraceném pohraničí, starobinec získal novou budovu v Suchomastech, pořádaly se letní biblické kurzy pro mladé, roku 1947 proběhl také celocírkevní sjezd mládeže, opět začal vycházet časopis Českobratrská rodina, byla založena biblická škola v Kutné Hoře, která sloužila ke vzdělávání církevních pracovníků.³⁵ Po roce 1948 došlo na zrušení mnoha těchto rozpracovaných aktivit.

Výše uvedený historický přehled shrnout tímto způsobem: Jednota českobratrská se vyznačovala svým protestantským zaměřením, které má blízko ke kalvinismu,³⁶ úctou k Bibli a akcentací Bible jako věroučného základu, důrazem na osobní prožívání víry a na církevní kázeň, misijní činností spojenou se zakládáním sborů a stanic, laickou službou, výchovou mládeže, kongregačním zřízením, absencí výrazné hierarchie a nezávislostí na státě.

Zároveň s tímto přehledem se otevírá otázka důležitá pro další směřování této práce: které důrazy církve a její typické znaky mohly představitelům komunistického státu vadit především. Jako možné oblasti střetu se nabízí několik oblastí: 1) kořeny církve v americké misii a napojení na ni ještě za první republiky; 2) deklarovaná nezávislost na státě; 3) kongregační struktura církve, demokratické volby vlastních představitelů; 4) práce s mládeží, 5) dobré vztahy se státním zřízením meziválečného Československa (TGM a kazatel Urbánek).

³⁵ CHROMČÁK, Z.: *Čtení o naší Církvi bratrské*, s. 64–66.

³⁶ HOLÝ, I.: *Církev bratrská v ČSSR*, s. 31.

3. Státní církevní politika

Československou vládu získali v roce 1948 příslušníci komunistické strany. KSČ sice oficiálně křesťanskou víru povolovala, nicméně v praxi postupovala proti církvím represivně, v Československu byla tato represe zvláště silná, zejména proti ŘKC. Jedním z cílů bylo přesvědčit celou společnost o škodlivosti náboženství, „opia lidstva“.³⁷

Strategie komunistů vůči církvím se v letech 1948 a 1949 průběžně měnila od opatrného postoje až k vysloveně proticírkevní politice. Zákonů, které negativně postihly mnohé církve, byla řada. Pozemkové zákony z roku 1948 měnily majetnické poměry, školským zákonem bylo zrušeno církevní školství. Dalším krokem bylo vydání nových církevních zákonů v říjnu 1949. Jednalo se o zákon 217/1949 Sb. kterým se zřizoval Státní úřad pro věci církevní (SÚC),³⁸ a o zákon č. 218/1949 Sb. o hospodářském zabezpečení církví a náboženských společností.³⁹ Zákony měly umožnit státní kontrolu.⁴⁰

S novou politikou vůči církvím se otevřela otázka, jakým způsobem legislativně nakládat se státem neuznanými denominacemi. Tyto církve byly nuceny přijmout státní uznání,⁴¹ a tedy i nové podmínky ve vztazích stát–církvev.

Nejvyšším orgánem spravující záležitosti církví se stal SÚC (později Sekretariát pro věci církevní).⁴² Na nižších úrovních se prováděl státní dozor pomocí církevních oddělení na krajských národních výborech a okresních národních výborech, na kterých pracovali krajští

³⁷ BALÍK, S.–HANUŠ, J.: *Katolická církev v Československu 1948–1989*, s. 7–9.

³⁸ Zákon 217/1949 Sb. ustanovil Státní úřad pro věci církevní, který podle § 3 přebíral veškerou působnost v církevních záležitostech od orgánů, které tak činily do té doby, tedy například od Ministerstva školství, věd a umění, Ministerstva vnitra apod. KRÝSL, Michal: „*Církevní zákony*“ z roku 1949 (dale jen „*Církevní zákony*“) [online]. Plzeň 2012 (diplomová práce) [cit. 2015-04-28], s. 35-36. Dostupné na WWW: <<http://hdl.handle.net/11025/3232>>.

V citované práci jsou texty zákonů uvedeny s příslušným odborně právním komentářem. Texty zákonů jsou dostupné také na WWW: <<http://spcp.prf.cuni.cz/lex/zakony.htm>> [cit. 2015-03-10].

³⁹ Zákon 218/1949 Sb. o hospodářském zabezpečení církví se netýkal pouze ekonomického připoutání církví ke státu, ale rovněž zavedl do praxe vydávání státních souhlasů k duchovenské službě a povinnost skládat slib věrnosti státu (§ 2 a § 7).

⁴⁰ DEMEL, Z.: *Pod dohledem církevních tajemníků*, s. 40–42.

⁴¹ KRÝSL, M.: „*Církevní zákony*“ [online], s. 54. M. Krýsl ve své práci doslovně cituje publikaci TRETERA, Jiří Rajmund: *Stát a církve v České republice*. Kostelní Vydří 2002, s. 73.

⁴² SÚC prošel roku 1956 reorganizací a jeho pravomoce přešly na nové ministerstvo školství a kultury, na kterém vznikl Sekretariát pro věci církevní. BALÍK, S.–HANUŠ, J.: *Katolická církev v Československu*, s. 31.

a okresních církevní tajemníci.⁴³ OCT si získával vlastní důvěrníky, kteří navštěvovali bohoslužby. Na nejvyšší úrovni fungovala po jistou dobu při Ústředním výboru KSČ tzv. církevní šestka.⁴⁴ V rámci StB vzniklo samostatné církevní oddělení.⁴⁵

⁴³ Úkoly OCT a KCT podrobně a přehledně shrnuje ve své knize Z. Demel: úkoly OCT: sledovat církv. tiskoviny, postoje duchovních, získávat je k loajalitě, návštěvy duchovních a přesvědčování např. k podpisům, kádrové posudky duchovních, sledování obsahu kázání, statistiky účasti na bohoslužbách apod. DEMEL, Z.: *Pod dohledem církevních tajemníků*, 50–54.

Po vzniku Sekretariátu pro věci církevní i udílení st. souhlasu k duchovní činnosti laickým kazatelům. Tamtéž, s. 57.

KCT: úkolování OCT na základě příkazů z SÚC, koordinace jejich činnosti, udělování a odnímání státního souhlasu k výkonu duchovenské služby, schvalování zřízení nových náboženských obcí, konání konferencí, vypracování situačních zpráv pro SÚC, vedení kádrové evidence apod. Tamtéž, s. 58–59.

⁴⁴ DEMEL, Z.: *Pod dohledem církevních tajemníků*, s. 45–47.

⁴⁵ Tamtéž, s. 49.

4. Postavení Jednoty československé v rámci komunistické církevní politiky

4.1 Církevní zákony a Ústava Jednoty československé

Po únorovém převratu stát status svobodné církve neumožňoval, JČB musela zažádat o státní uznání. Šlo o další krok navázání církvi na stát, registrace dříve nezávislých církví dávala režimu možnost jejich lepší kontroly.⁴⁶

Vliv nových církevních zákonů na fungování JČB se dá vysledovat v obsahu nové Ústavy církve z roku 1952. SÚC nerespektoval samostatnost jednotlivých sborů, danou kongregačním zřízením církve, a jednal pouze s Radou Jednoty československé. Ústava vznikala pod dohledem SÚC, její konečný obsah schválila církevní konference v prosinci 1952, Ústava byla vzata se souhlasem na vědomí Státním úřadem v únoru 1953.⁴⁷

Změny oproti Řádu⁴⁸ z roku 1926 jsou v souladu s novými církevními zákony. Ústava uvádí, že státní souhlas je nyní potřebný ke zřízení sboru (§ 16), k duchovenské službě kazatele (§ 19), stát musí potvrdit funkcionáře církevních orgánů v jejich funkcích (§ 40), všechna hlasování probíhají aklamací (§ 43), hlasování tedy není tajné. Stát dohlíží na církevní rozpočet (§ 27). V církvi se vytváří hierarchie, nejde již o společenství kongregačního typu, ale presbyterního. Jsou totiž ustanoveny nejvyšší církevní orgány: konference a Rada. Právě Rada JČB se stala orgánem, se kterým SÚC při jednáních s církvi komunikoval, a u kterého také „... žádal její rozhodnutí i v těch záležitostech, které příslušely konferenci.“⁴⁹

Komentář k Ústavě je nutné doplnit o další body. Hned první článek Ústavy definuje prostředí, v jakém se musí církev nově pohybovat: „Náboženský život Jednoty československé

⁴⁶ Zásadu nepřijetí uznání od státu zastávala i Církev adventistů sedmého dne. Ta církevní zákony odmítla, byla následně státem zrušena a musela fungovat ilegálně. V rámci JČB se proti zákonům postavil sbor v Plzni (odmítnutí přijetí státního platu). Kvůli pohrůžce zrušením však novou situaci přijal. KEJŘ, Bohumil: *Jak to bylo v církvi dříve*. Bratrská rodina, roč. 24, 1992, č. 3, s. 52–53.

⁴⁷ Ústavnímu zřízení CB se věnovala Michaela Beňová. Ve své studii charakterizovala i zmíněnou Ústavu, srov. BEŇOVÁ, M.: *Právní systém kongregačních církví*, s. 102-104.

⁴⁸ Řád – název použitý roku 1926 pro základní církevní dokument.

⁴⁹ BEŇOVÁ, M.: *Právní systém kongregačních církví*, s. 104.

a jejich příslušníků se rozvíjí v souladu se zákony Československé republiky a se zásadami lidově demokratického zřízení.⁵⁰ Na dvou místech zmiňuje Ústava ve svém textu (§ 19, § 20)⁵¹ i konkrétní paragraf z církevního zákona, tedy § 7 zákona č. 218/1949 Sb. V prvním případě ke zdůraznění požadavku složení slibu věrnosti pro kazatele. Ve druhém případě ke zdůraznění nutnosti souhlasu státu s volbou nebo jmenováním kazatele v uprázdněném sboru. Podle § 21 Ústavy potřebuje státní souhlas i Radou dosazený administrátor, který spravuje dočasně uprázdněný sbor. § 22 upravuje pravomoci starších ve sboru, kteří mohou kázat a vysluhovat svátosti také až s udělením státního souhlasu.⁵²

Formulace „se státním souhlasem“, která se opakovaně objevuje v textech článků ústavy, koresponduje s dikcí církevních zákonů, což je další signál silného vlivu SÚC v jejím sestavování.⁵³

4.2 Faktické dopady státní církevní politiky na život církve

Proticírkevní snahy režimu se v JČB projeví v mnoha oblastech, uvádíme zde ty nejzásadnější.

V lednu 1951 vstoupila v platnost tzv. systematizace sborů JČB, v praxi to znamenalo snížení počtu sborů a kazatelů.⁵⁴ Církev totiž měla poměrně malý počet členů, za to ale velký počet sborů a stanic.⁵⁵

Obecná tendence režimu všechny struktury ve státě centralizovat byla tedy patrná i v oblasti vnitřní struktury církve. Dále došlo na vydání zákona 68/1951 Sb. o dobrovolných organizacích a shromážděních a tento zákon dovolovat státu rušit spolky vzniklé před rokem 1951, tedy i spolky náboženské. Tato malá společenství věřících musela přestoupit do některé

⁵⁰Ústava Jednoty československé. Praha: Jednota československá, 1953, s. 3.

⁵¹ Tamtéž, s. 9.

⁵² Tamtéž, s. 10.

⁵³ Je však pravdou, že od roku 1945 církev sama směřovala ke změně Řádu, dokonce ustanovila komisi, která obsah nové ústavy měla vytvořit. Práce se zastavily roku 1949 v důsledku očekávání nových zákonů. BEŇOVÁ, M.: *Právní systém kongregačních církví*, s. 103.

⁵⁴ KALETA, B.–ŠTĚPÁN, J.: *120 let v Božích službách*, s. 51–52.

⁵⁵ CHROMČÁK, Z.: *Čtení o naší Církvi bratrské*, s. 67.

z povolených církví, zákon se týkal například Svazu rozhodných křesťanů na Těšínsku, který se připojil k JČB.⁵⁶ O možnosti připojení jednaly i další skupiny (spolek Tábor nebo část spolku Modrý kříž na Slovensku) a to s Radou JČB.⁵⁷ Tato spojování s sebou nesla určitá negativa, slučovaly se totiž se náboženské organizace, jejichž duchovní důrazy byly v některých záležitostech odlišné.⁵⁸

Někteří členové církve si prošli i komunistickým vězením. V na konci padesátých let byli odsouzeni kazatelé Antonín Voříšek a Bohuslav Schneider,⁵⁹ na Slovensku perzekuce postihla Ondreje Luptáka a s ním i další věřící. Stát také často využíval své moci ve věci udělování a odnímání státních souhlasů, mnozí kazatelé nemohli svou službu vykonávat.⁶⁰ Věznění se týkalo i skupiny lidí z Pardubic a kazatele z Litomyšle z počátku šedesátých, o tomto případu budeme podrobněji psát v další části této práce.

Církvi bylo znemožněno vydávat řadu svých tiskovin – v průběhu let 1948–1951 úřady postupně zakázaly vydávání církevního časopisu pro mládež Výzva, poté kalendáře Mír, dále Pomůcky k dennímu čtení a rozjímání Slova Božího, a nakonec i celocírkevního časopisu Českobratrská rodina.⁶¹

Stát korigoval i sociální službu JČB,⁶² v roce 1953 převzal chvalský sirotčince, podobně také domov důchodců v Suchomastech v roce 1960.⁶³

Věřící nemohli svobodně pracovat s mládeží, velké letní tábory byly zakázány. Výchova

⁵⁶ GABRIELOVÁ, Petra: *Legalizace Apoštolské církve v podmínkách totalitního Československa s přihlédnutím k archivním pramenům StB* (dále jen *Legalizace Apoštolské církve*). In: KREMLIČKOVÁ, Ladislava (ed.): *Sborník Archivu bezpečnostních složek 10/2012*. Praha 2012, s. 191–207, zde s. 193.

Svaz rozhodných křesťanů se snažil o povolení ke své činnosti, ovšem neúspěšně. O tomto spolku, jeho zařazení do JČB a vztahů s JČB srov. GABRIELOVÁ, Petra: *Legalizace Apoštolské církve*, s. 191-207.

⁵⁷ SITA, K.–KUBOVÝ, J.: *Jednota českobratrská*, s. 68.

⁵⁸ GABRIELOVÁ, Petra: *Legalizace Apoštolské církve*, s. 193.

⁵⁹ Medailonky perzekvovaných kazatelů srov. KALETA, B.–ŠTĚPÁN, J.: *120 let v Božích službách*, s. 54-66.

⁶⁰ Tamtéž, s. 52.

⁶¹ Tamtéž, s. 53.

Časopis obnovily členové církve v roce 1969 s novým názvem *Bratrská rodina*. V současnosti na něj navazuje církevní časopis *Brána*.

⁶² Protože církev v době před státním uznáním neměla právní subjektivitu, musela zakládat spolky, které zajišťovaly její aktivity, v případě sociální činnosti šlo o spolek Evangelická jednota (od 30. let pod jménem Křesťanská služba). ŠTĚPÁNOVÁ, L.: *Sirotčinec Křesťanské služby ve Chvalech*, s. 10.

Spolek Křesťanská služba byl roku 1951 rozpuštěn. Tamtéž, s. 53-54.

⁶³ SITA, K.–KUBOVÝ, J.: *Jednota českobratrská*, s. 69.

mládeže se musela provádět skrytě, tak, aby nepřitahovala pozornost.⁶⁴ Komunisté stáli o to mít výchovu mladých pod vlastní kontrolou, v případě chvalského sirotčince mohlo jít o jednu z významných motivací k jeho odebrání církvi.

Roku 1947 vznikla v Kutné Hoře z iniciativy JČB biblická škola s internátem, která měla za úkol připravovat budoucí kazatele a misijní pracovníky. Ovšem i toto vzdělávací středisko bylo roku 1951 zrušeno.⁶⁵ Tento fakt souvisí s celkovým omezováním teologického vzdělávání. Reorganizace teologických fakult a seminářů velmi postihla vzdělávací systém ŘKC i jiných církví.⁶⁶ Výukovým centrem pro církevní pracovníky z JČB se stala Komenského bohoslovecká evangelická fakulta v Praze.⁶⁷

Správní struktura a fungování církve (kongregační zřízení = samospráva jednotlivých sborů, volby uvnitř sborů, nezávislost na státě) i teologické důrazy uvedené do praxe (všeobecné kněžství věřících, laická kazatelská služba, důraz na osobní prožívání víry a individuální studium Bible, misijní charakter, práce s mládeží) formovaly církve jako společenství s demokratickými prvky a samostatně smýšlejícími křesťany. Takový charakter církve nemohl komunistickému režimu vyhovovat. Motivy státu ke správním změnám uvnitř církve mohly být dva: omezit zmíněné demokratické principy a centralizovat správu církve ve snaze 1) zamezit výchově individuálních, silně věřících občanů; 2) zjednodušit státní dozor nad církví. Tato tvrzení jsou doložena obsahem církevních zákonů i Ústavy Jednoty československé – hospodaření církve kontroluje stát, kazatelé i laičtí pracovníci potřebují státní souhlas, snížení počtu sborů, vytvoření hierarchie uvnitř církve, volby uvnitř církve nejsou tajné, misijní činnost skrze práci s mládeží a charitativní činnost je postupně znemožňována. Podobným způsobem stát postihoval i ostatní církve.

⁶⁴ KALETA, B.–ŠTĚPÁN, J.: *120 let v Božích službách*, s. 52.

⁶⁵ SITA, K.–KUBOVÝ, J.: *Jednota československá*, s. 66-67.

⁶⁶ BALÍK, S.–HANUŠ, J.: *Katolická církev v Československu 1948–1989*, s. 111-115.

⁶⁷ HOLÝ, I.: *Církev bratrská v ČSSR*, s. 18.

5. Situace ve sboru Jednoty československé v Litomyšli a jeho stanici Pardubice na přelomu padesátých a šedesátých let

5.1 Sbor v Litomyšli

Skupina věřících Jednoty československé v Pardubicích nebyla až do roku 1989 samostatným sborem, ale v období komunistické totality stanic⁶⁸ sboru v Litomyšli.⁶⁹ Přestože se počet členů v letech 1948–1989 rozrůstal, politická situace neumožňovala ustanovení nového samostatného sboru.

Sbor v Litomyšli vznikl roku 1909, rok na to zde jeho členové otevřeli vlastní modlitebnu.⁷⁰ K Litomyšli patřilo velké množství stanic, zvláště systemizace v roce 1951 značně rozšířila počet míst, která bylo nutné z Litomyšle spravovat.⁷¹ Systemizací se zrušily samostatné sbory v České Třebové a ve Strměchách a došlo na jejich přiřazení ke sboru v Litomyšli jako stanice, a to i se svými stanicemi vlastními.⁷² Litomyšl se tak stala v tu dobu sborem s největším počtem stanic z celé JČB – celkem 32.⁷³ V roce 1949, před systemizací, měl sbor 190 duší,⁷⁴ v roce 1964 už 442 duší.⁷⁵

⁶⁸ Stanice definoval Mark Potma ve své práci takto: „Stanice je zřizována staršovstvem mateřského sboru a je místem mimo sídlo sboru, kde se pravidelně zvěstuje evangelium.“ Stanice se zřizují jak na vesnicích, tak ve větších městech jejich úkolem je misie v dané obci. Zakládají se se souhlasem „domácího“ sboru, nemusí mít vlastního kazatele, mohou se časem proměnit v samostatný sbor. POTMA, Mark: *Stanice Církve bratrské: minulost, současnost a budoucnost* (dále jen *Stanice Církve bratrské*) [online]. Praha 2009 (ordinační práce), s. 5–6. [cit. 2015-04-29]. Dostupné na WWW: <[https://portal.cb.cz/archiv-download/Zaj%C3%ADmav%C3%A9%20materi%C3%A1ly/Stanice%20CB%20-%20Mark%20Potma%20\(2009\).pdf](https://portal.cb.cz/archiv-download/Zaj%C3%ADmav%C3%A9%20materi%C3%A1ly/Stanice%20CB%20-%20Mark%20Potma%20(2009).pdf)>.

⁶⁹ *Kronika sboru v Pardubicích*, kapitola: Pardubice směřují k osamostatnění. Archiv sboru CB v Pardubicích. Ke *Kronice sboru* – kronika líčí dějiny sboru od období první republiky až do devadesátých let. Byla sepsána zpětně v devadesátých letech na základě vzpomínek pamětníků, vlastních vzpomínek jejího autora, úředních a jiných dokumentů, které měl autor kroniky k dispozici. Strany nejsou očíslované, proto při odkazu na kroniku uvádíme název kapitoly.

⁷⁰ KOŠTÁL, M: *Probuzení*, s. 36.

⁷¹ V roce 1949 byl počet stanic v celé JČB 252. Systemizace znamenala zrušení 11 sborů, které se tímto staly stanicemi. V průběhu let 1948–1989 počet sborů JČB prakticky nestoupal a počet stanic se snižoval. POTMA, M.: *Stanice Církve bratrské: minulost*, s. 21. Citovaná práce obsahuje detailně rozpracované statistiky a grafy.

⁷² *Systemizace sborů Jednoty československé v Čechách a na Moravě*. Československá rodina, roč. 27, 1951, č. 4, s. 58.

⁷³ *Schematismus sborů a stanic Jednoty československé*. Praha: Rada J. Č., 1951, s. 4–5.

Sbor měl na začátku roku 1962 18 stanic. ARCB, CB 5 – Litomyšl, *Nynější stav sborové práce po schválení; Zrušené kazatelské stanice*.

⁷⁴ V kontextu JČB duše znamená členové, přípravní členové a děti sboru. POTMA, M.: *Stanice Církve bratrské*, s. 37.

⁷⁵ Práce s dostupnými statistickými údaji ohledně litomyšlského sboru je problematická. Režim v roce 1954 zrušil

Službu kazatele zde vykonával v letech 1949–1957 Alexandr Havránek, po něm mezi lety 1957–1962 Jaroslav Polanský, kterého se perzekuce v církvi výrazně dotkla, od roku 1962 do roku 1966 sbor neměl vlastního kazatele, až do příchodu Jaroslava Kučery v roce 1966.⁷⁶

5.1.1. Zprávy církevních tajemníků

Církevní tajemníci, okresní i krajští, měli za úkol psát o stavu církví ve svých regionech pravidelné situační církevně politické zprávy. Mnohé zprávy týkající se Pardubického kraje, okresů Litomyšl⁷⁷ a Pardubice, jsou přehledně uloženy ve fondu KNV Pardubice, odboru církevního tajemníka, SOA Zámorsk. Roku 1960 došlo ke změnám v organizaci krajů, Pardubický a Hradecký se sloučily, vznikl tak kraj Východočeský se sídlem v Hradci Králové. KCT nyní spravoval dvakrát tak velké území. Pro období let 1960–1963 můžeme pracovat, na rozdíl od padesátých let, spíše s kusými zprávami, jež jsou uloženy ve fondu Východočeského národního výboru Hradec Králové 1960–1976, SOA Zámorsk.

Sborové sídlo pro velkou diasporu stanic se nacházelo v Litomyšli, a proto je logické, že se o tomto místě pravidelně objevovala krátká hlášení. V rámci zpráv o církevně-politické situaci sledujeme zprávy z druhé poloviny padesátých let. OCT charakterizoval stav litomyšlského sboru vcelku kladně, jako normální a nekonfliktní společenství. O kazateli Jaroslavu Polanském se vyjadřoval v pozitivním smyslu. O JČB v Pardubicích se podobné zprávy OCT z druhé poloviny padesátých let nezmiňovaly, toto společenství bylo totiž v porovnání s dalšími církvemi v Pardubicích malé. Zprávy církevních tajemníků nenaznačují

oficiální evidenci náboženského vyznání. DEMEL, Z.: *Pod dohledem církevních tajemníků*, s. 85. Nicméně církevní tajemníci měli stále za úkol statisticky vyhodnocovat religiozitu ve svých oblastech. V průzkumech religiozity evidovali např. počet přítomných na nedělních bohoslužbách, na biblických hodinách, počet dětí v besídce. Také církev si vedla vlastní statistiky a o svých sborech hovořila v konkrétních číslech: údaje 190 a 442 duší pocházejí ze žádosti Rady JČB na církevní odbor ministerstva školství a kultury z roku 1966. ARCB, CB 5 – Litomyšl, *Žádost o znovuobsazení duchovenského místa*. Statistiky církevních tajemníků z let 1958–1960 operují s daleko nižšími čísly, některé údaje tajemníků se vzájemně vylučují a snižují tak svou věrohodnost („*Religiosita 1959, Pardubice kraj*.“ - Jednota čs. brat. - účast na bohoslužbách i s dětmi dohromady 181. SOA Zámorsk, fond KNV Pardubice 1949–1960, kart. 1437, sign. 460; proti tomu „*Přehled religiozity za rok 1959 okresu Litomyšl*“ - Jednota československá za celou jednotu – sbor – nedělní shromáždění 362. Tamtéž.)

⁷⁶ ZELINKA, Timoteus Č.: *Portréty kazatelů*. In: KOŠTÁL, Miloslav (ed.): *Sto let ve službě evangelia*, s. 175–228, zde s. 231.

⁷⁷ Od roku 1960 okres Svitavy.

žádný konfliktní vztah mezi státní správou a JČB v Pardubickém kraji, nicméně pro nás informačně nejzajímavější hlášení z let 1961–1962 chybí.⁷⁸

Podrobný přehled církevního tajemníka o počtu stanic a laických kazatelů JČB v kraji z roku 1959 uvádí, že JČB Litomyšl měla 21 stanic⁷⁹ a 32 laických kazatelů, OCT z Litomyšle evidoval i jména 15 členů staršovstva sboru a dalších 8 náhradníků, mezi kterými figuroval také Karel Kalvach, jeden z později zatčených.⁸⁰

Autor zpráva o stavu ateizace ve Východočeském kraji považoval východní Čechy za oblast se střední mírou religiozity, za nejvíce religiozní oblasti zpráva označila například Chrudimsko nebo Orlickoústecko, jako středně nebo málo religiozní okresy Hradec Králové a Pardubice, tedy největší městské a průmyslové lokality.⁸¹

5.2 Stanice Pardubice

Počátky duchovní činnosti SCR v Pardubicích spadají do let krátce před první světovou válkou. Pražský kazatel Alois Adlof do těchto míst jezdil kázat skupině asi 20 věřících.⁸² Roku 1922 byla stanice převedena pod sbor JČB v Hradci Králové. V období po systemizaci sborů a po vydání církevních zákonů spadala pod sbor Litomyšl.⁸³ Shromáždění probíhala v padesátých letech v bytě rodiny Žaloudkových,⁸⁴ od roku 1957 v suterénní místnosti domu v Havlíčkově ulici 1841/20,⁸⁵ ve kterém bydlela rodina Karla Kalvacha. Po roce 1956 se

⁷⁸ SOA Zámorsk, fond KNV Pardubice 1949–1960, kart. 1430, církv/3 Litomyšl; církv/3 Situační zprávy o církv. polit. situaci Pardubice 1955–1958.

⁷⁹ To by znamenalo, že se mezi lety 1959–1962 počet stanic snížil o tři, viz poznámka č. 73. Statistiky ohledně počtu stanic mírně kolísají, což může být způsobeno tím, že na některých místech sboru probíhala služba třeba jen jednou za měsíc, a zároveň některé stanice, jak se později ukázalo, neměly státní povolení. Za nejhodnověrnější statistiku považujeme dokumenty ARCB, CB 5 – Litomyšl, *Nynější stav sborové práce po schválení; Zrušené kazatelské stanice*, z druhé poloviny roku 1962. O těchto dokumentech viz kap. 7.

⁸⁰ SOA Zámorsk, fond KNV Pardubice 1949–1960, kart. 1437, sign. 460, *Hlášení o religiozitě za rok 1959; Staršovstvo sboru Jednoty českobratrské v Litomyšli na období 1959–61*.

⁸¹ SOA Zámorsk, fond Východočeský národní výbor Hradec Králové 1960–1976, kart. 568, sign. 460, *Atheistická výchova*.

⁸² *Kronika sboru*, kap.: Z počátků práce naší církve v Pardubicích.

⁸³ Tamtéž, kap.: Pardubice – stanice sboru Jednoty českobratrské v Hradci Kr.

⁸⁴ Tamtéž, kap.: Pardubice – stanice litomyšlského sboru, doba velkých zkoušek i požehnání (dále jen Pardubice – stanice litomyšlského sboru).

⁸⁵ Státní oblastní archiv Pardubice (SOkA Pardubice), fond ONV Pardubice 1960–1990, kart. 1327, inv. č. 4454, sign. 463/1 Státní souhlasy k výkonu duchovenské činnosti – všechny církve, *Žádost o potvrzení*. 28.2.1962.

Adresa dříve též Leninovo náměstí – takto je zapisována v archivních materiálech. Dnes opět Havlíčkova ulice,

v pardubickém společenství objevila řada nových lidí a rodin – Kolmanovi, Huškovi, Truncovi, Hláskovi, též i Pavel Kamp, stanice měla kolem 25 lidí.⁸⁶ Mnozí ze zmíněných se výrazně zapojovali do církevních aktivit, na stanici fungovaly dva pěvecké soubory – mužský sbor vedl Samuel Kolman, smíšený sbor Benjamin Robert Chráska, Jan Hušek vyučoval děti,⁸⁷ Pavel Kamp se věnoval mládeži.⁸⁸ Protože organizované církevní aktivity pro mládež byly zakázané, o scházení mládeže se hovořilo jako o schůzkách „Písmáků“. Vedoucí skupiny mládeže Pavel Kamp vzpomínal, že začátek této práce v Pardubicích lze datovat rokem 1960 a týkala se i mladých lidí z Chrudimi.⁸⁹ Litomyšlský kazatel Polanský zároveň navrhoval formovat celosborové uskupení mládeže.⁹⁰ Podle informační zprávy pro OCT z doby bezprostředně před hlavním zatýkáním v Pardubicích (z března 1962) probíhaly činnosti stanice takto: bohoslužba pro dospělé v neděli od 9:30, shromáždění dětí paralelně ve stejnou dobu, shromáždění dorostu od 10:30, biblické hodiny ve čtvrtek 19:00, pěvecký kroužek ve čtvrtek ve 20:00.⁹¹

Litomyšlský kazatel mohl pečovat o množství stanic rozprostřených na velkém území jen s obtížemi, proto ustanovoval pro své stanice řadu laických kazatelů,⁹² kteří sloužili jako jeho zástupci a mohli kázat. Laický kazatel rovněž potřeboval státní souhlas, zpravidla fixovaný na konkrétní místo.

případně Náměstí Legii.

⁸⁶ Tamtéž.

⁸⁷ Jan Hušek měl na starosti „besídku“ - vyučování náboženství pro děti. Měl za úkol organizovat besídky pro celý litomyšlský sbor. *Kronika sboru*. Pardubice – vzpomínky a příspěvky, s. 4. Jedná se o psané vzpomínky Jana Huška vložené do sborové kroniky. Strany příspěvku jsou očíslované. Vzpomínky jsou ve zkrácené podobě vydané také ve sborníku ASSZONYI, Jan–HANUŠ, Tomáš (eds.): *100 let sboru Církve bratrské na Žižkově 1902-2002: sola gratia. Sborník* (dále jen *100 let sboru Církve bratrské na Žižkově*). Praha 2002, s. 55–58.

⁸⁸ *Kronika sboru*, kap.: Pardubice – stanice litomyšlského sboru.

⁸⁹ Zápisy v mládežnické kronice potvrzují vzpomínky Pavla Kampa. První setkání „Písmáků“ proběhlo 12. prosince 1960 za přítomnosti devíti lidí. Náplní těchto setkání bylo zpravidla biblické zamyšlení, zpěv křesťanských písní, přátelské rozhovory. Tato kronika je dobovým záznamem schůzek, obsahuje pouze zápisy od prosince 1960 do dubna 1961. *Kronika mládeže*. Archiv sboru CB v Pardubicích.

⁹⁰ LUKÁŠ, Vladimír: *Smutné výročí? – I. část* [online]. Sborový list, občasník sboru Církve bratrské v Pardubicích, 2012, č. 1, s. 14–16, zde s. 15. [cit. 2015-04-29]. Dostupné na WWW: <<http://cb.cz/pardubice/wp-content/uploads/2013/03/SL-2012-01.pdf>>.

⁹¹ SOKA Pardubice, fond ONV Pardubice 1960-1990, kart. 1327, inv. č. 4454, sign. 463/1, *Hlášení bohoslužebných shromáždění*.

⁹² Funkci laických kazatelů vysvětlovala pro úřady Rada JČB v roce 1962 takto: „Jednota českobratrská se od ostatních evangelických církví liší tím, že podstatnou část duchovní služby přenesla na laiky a má od svého vzniku laický charakter. ... Privilegium laiků v Jednotě českobratrské vždy bylo prostým způsobem přednést věřícím vlastní připravené kázání asi tak, jak to činí bohoslovecky vzdělaní kazatelé.“ ARCB, CB 5 – Litomyšl, *Sbor Jednoty českobr. v Litomyšli – vyjádření, 4. října 1962*.

Dva z později obviněných věřících sloužili jako aktivní laičtí kazatelé – Jan Hušek a Karel Kalvach. Samuel Kolman tuto pozici zastával do ledna 1961, kdy se této služby na vlastní žádost vzdal a zároveň s tím bylo zažádáno o vydání souhlasu ke službě laického kazatele pro Pavla Kampa, tuto žádost církevní tajemnice zamítla.⁹³ V důsledku však skutečnost, že se Pavel Kamp nestal laickým kazatelem, dopomohla v průběhu procesu k mírnějšímu pohledu na jeho osobu – u Jana Huška a Karla Kalvacha byla jejich kazatelská činnost označena za socialismu nepřátelská. Podobně u Samuele Kolmana, i když zde soud zohledňoval, že laické kazatelství v době procesu už delší dobu nevykonával.⁹⁴

⁹³ SOkA Pardubice, fond ONV Pardubice 1960-1990, kart. 1327, inv. č. 4454, sign. 463/1, Zn.: škol/Čs-1961..

⁹⁴ Státní oblastní archiv Zámorsk (SOA Zámorsk), fond Krajská prokuratura Hradec Králové (KP HK), kart. 109, sign. 1KV 022/62, *Obžaloba*, s. 4.

6. Soudní procesy se členy pardubické Jednoty československé a s litomyšlským kazatelem v první polovině šedesátých let

V průběhu roku 1962 se uskutečnily tři samostatné soudní procesy se členy a duchovními JČB. Všechny tři soudy spolu vzájemně souvisely. První proběhl na začátku roku s Benjaminem Robertem Chráskou, druhý a největší se čtveřicí věřících z pardubické stanice litomyšlského sboru, Jan Hušek, Karel Kalvach, Samuel Kolman, Pavel Kamp, ve třetím se jednalo o jednu osobu – kazatele sboru v Litomyšli Jaroslava Polanského.

Státní moc vedla sbory JČB ve Východočeském kraji v patrnosti, o čemž svědčí dva incidenty v době pár měsíců před soudní perzekucí. V říjnu 1961 musel sbor JČB v nedalekém Hradci Králové opustit svou modlitebnu s velkým sálem, ve které se usídlilo Divadlo Vítězného února a Československý rozhlas. Sboru tím vznikly velké potíže, protože nevlastnil jiné dostatečně velké prostory.⁹⁵ Na podzim téhož roku bylo na poslední chvíli zrušeno povolení k příjezdu pražského církevního mužského sboru do Pardubic, přestože akce nejprve povolil místní OCT.⁹⁶ U obou případů se angažoval KCT Václav Jonáš. Mohlo jít o předzvěsti budoucího zacílení státních orgánů na JČB v kraji, které vyvrcholilo zatýkáním a reorganizací litomyšlského sboru.

6.1 Benjamin Chráska a spol.

První soudní proces se týkal tří osob, učitelů na odborném učilišti v obci Rybitví nedaleko od Pardubic. Jednalo se o Benjamina R. Chrásku, Jaroslava Schejbala a Jiřího Škraňka,⁹⁷ přičemž členem JČB byl z této trojice pouze Benjamin R. Chráska. Tento seoud se cíleně nezaměřoval proti církvi, ale proti „nepřátelské“ učitelské činnosti obžalovaných. Náboženských aktivit Benjamina Chrásky si soud všímal spíše okrajově, přesto neopomenul

⁹⁵ POTOČEK, Josef–MACEK, Jiří–KŠÍKAL, Vladimír: *110 let sboru Církve bratrské v Hradci Králové*. Hradec Králové 2002, s. 25.

⁹⁶ *Kronika sboru*. Pardubice – vzpomínky a příspěvky, s. 7.

⁹⁷ SOA Zámorsk, fond KP HK, kart. 108, sign. 1KV 06/62, *Obžaloba*, s. 1.

zmiňovat jeho původ v rodině kazatele JČB a jeho silné náboženské smýšlení.⁹⁸ Vyšetřování proti Benjaminu R. Chráskovi bylo zahájeno 5. února 1962⁹⁹ a hlavní líčení před Krajským soudem v Hradci Králové se konalo 20. dubna 1962. Všechny obžalované soud uznal vinnými z trestu podvracení republiky podle § 79a/1 tr. zák. č. 86/50 Sb,¹⁰⁰ Benjamin R. Chráska nadto ještě z trestu nedovoleného ozbrojování. Náplní obžaloby i rozsudku byly zmínky o protistátní činnosti, působení na studenty, poslechu stanice Svobodná Evropa, vychvalování západních zemí apod. Benjamin R. Chráska, označeného za největšího viníka, odsoudil soud ke třem letům vězení a dalším trestům.¹⁰¹

Proces tedy nebyl motivován snahou omezovat církev, ale revizí loajality pedagogů, kteří měli vychovávat své studenty vytyčeným směrem, což nečinili. Vyšetřovatelé se však rozhodli prověřit Chráskovy církevní kontakty a vyšetřování tohoto případu otevřelo cestu k další otázce, a to k revizi náboženské činnosti JČB v Pardubicích.

⁹⁸ Tamtéž, s. 3.

⁹⁹ Tamtéž, *Usnesení o zahájení vyšetřování*.

¹⁰⁰ Ke skutkové podstatě trestného činu: dokumenty případu Chráska a spol. zmiňují paragraf § 79a/1 tr. zák. 86/1950 Sb. Tento zákon upravovala vyhláška ministerstva spravedlnosti č. 1/57 Sb., § 79a a paragraf nadpis „Podvracení republiky“. (srov. *Vyhláška ministra spravedlnosti č. 1/57 Sb.* [online] [cit. 2015-04-29], s. 15. Dostupné na WWW:

<<http://ftp.aspi.cz/opispdf/1957/001-1957.pdf>>). U dalších dvou soudů, Hušek a spol. a kazatel Polanský, jsou v definicích trestného činu rozpory – některé dokumenty trestný čin označují jako § 79a/1 tr. zák. č. 86/50 Sb, jiné dokumenty (např. obžaloby, rozsudky) však odkazují na jiný trestní zákon - § 98 tr. zák. 140/1961 Sb. Tyto nesrovnalosti lze vysvětlit vyhlášením nového trestního zákona v roce 1961, který vznikl v souvislosti s novou ústavou z roku 1960. GRIVNA, Tomáš: *Trestní právo hmotné* [online]. In: BOBEK, M.–MOLEK, P.–ŠIMÍČEK, V. (eds.): *Komunistické právo v Československu. Kapitoly z dějin bezpráví*. Brno 2009, s. 553–581, zde s. 567 [cit. 2015-04-29]. Dostupné na WWW: <http://www.komunistickepravo.cz/kapitoly/19_553-581_komunistickepravo-cz_Grivna_Trestni-pravo.pdf>) V novém zákoně je „Podvracení republiky“ popsáno v § 98 (srov. *Trestní zákon 140/61 Sb.* [online] [cit. 2015-04-29], s. 430. Dostupné na WWW: <<http://www.ustrcr.cz/data/pdf/projekty/usmrceni-hranice/dokumenty/zakon140-1961.pdf>>). Texty obou paragrafů obou zákonů (§ 79a/1 tr. zák. 86/50 a § 98 tr. zák. 140/61 Sb.) jsou až na detaily totožné. § 98 zní: “Kdo z nepřátelství k socialistickému společenskému a státnímu zřízení republiky provádí podvratnou činnost proti jejímu společenskému a státnímu zřízení, proti její územní celistvosti, obranyschopnosti nebo samostatnosti anebo proti jejím mezinárodním zájmům, bude potrestán odnětím svobody na jeden rok až pět let.“ V případě zhodnocení trestného činu jako mimořádně nebezpečného, hrozilo odsouzenému vězení na tři až 10 let.

¹⁰¹ SOA Zámorsk, fond KP HK, kart. 108, sign. 1KV 06/62, *Rozsudek*.

Trest odnětí svobody mu byl po odvolání jeho manželky snížen na 2 roky. Tamtéž, *Rozsudek odvolání*.

6.2 Jan Hušek a spol.

Dne 12. dubna 1962 bylo zahájeno „vyšetřování v trestní věci podvratné protistátní činnosti prováděné kazateli církve Jednoty československé“.¹⁰²

K zadržení (realizaci) Karla Kalvacha a Jana Huška došlo 16. dubna 1962. Krajský prokurátor Josef Ptáček ve svém sdělení na generální prokuraturu v Praze z 25. dubna (tedy ještě před zatčením ostatních osob) definoval přečiny zatčených jako hanobení republiky, šíření zpráv zahraničního rozhlasu, dále že „štvali proti existujícímu státnímu zřízení.“¹⁰³ Ve zprávě o realizaci Samuele Kolmana z 15. května se objevuje zmínka o založení pardubického pěveckého kroužku obžalovanými. Právě činnost pěveckého kroužku se stala ústředním tématem celého procesu. Zpráva dále pokračuje: „Výsledky vyšetřování ukazují, že jde o činnost organizovanou a řízenou ilegálním ústředím Jednoty československé, zaměřenou především na mládež.“ Důraz na působení obžalovaných na mládež byl dalším leitmotivem obžaloby, rozsudku a dalších soudních dokumentů.¹⁰⁴

Ve stejný den zatčení Karla Kalvacha i Jana Huška proběhla v jejich bytech domovní prohlídka, další prohlídka následovala 20. dubna. Vyšetřovatelé našli několik psaných kázání, která později soud posuzoval a používal jako důkazní materiál. Vyšetřovatelé zřejmě u Huška hledali i kroniku pěveckého kroužku, tento předmět doličný však Jan Hušek předem spálil: „Ke spálení kroniky jsem byl přiveden sám vnitřní předtuchou krátce po zatčení br. Roberta Chrásky (několik měsíců před námi). Při domovní prohlídce u nás v bytě, když mne zatýkali, jak se ukázalo, hledali právě tuto kroniku.“ O existenci kroniky vyšetřovatelé věděli a její zničení v průběhu procesu žalující strana připomněla. „Později, po celou dobu výslechů, dávali silně najevo nelibost, že jsem „spálil mosty“.¹⁰⁵ „Obviněný Hušek vedl také o činnosti pěveckého kroužku kroniku, kterou před zajištěním zničil. Z této skutečnosti se podává závěr, že kronika

¹⁰² SOA Zámorsk, fond KP HK, kart. 109, sign. 1KV 022/62, *Dozorový spis*.

¹⁰³ Tamtéž, *Karel Kalvach a spol. – trestní řízení. První zpráva*.

¹⁰⁴ Tamtéž, *Karel Kalvach a spol. – trestní řízení. Další zpráva*.

¹⁰⁵ *Kronika sboru*. Pardubice – vzpomínky a příspěvky, s. 6.

byla dokumentem o nepřátelské činnosti obviněných, které se pod rouškou pěveckého kroužku dopouštěli.¹⁰⁶

V květnu došlo k zatčení dalších dvou členů pěveckého kroužku – Samuele Kolmana 4. května, Pavla Kampa 17. května. V dokumentech se zprvu objevuje označení skupiny jako „Karel Kalvach a spol.“

Na Krajském soudu v Hradci Králové proběhlo 27. června projednání obžaloby, kterou soud přijal a případ nově evidoval jako „proti Janu Huškovi a spol.“¹⁰⁷ Role vůdce skupiny, přiřknutá Janu Huškovi žalující stranou, se odrazila i v rozsudku, ve kterém mu soud vyměřil ze všech čtyřech obžalovaných nejvyšší trest.

Hlavní líčení se konalo ve dnech 5. a 6. července. Nejprve byla navrhována přítomnost vybraných členů rodin obžalovaných, nicméně soud vyhověl žádosti prokurátora a účast veřejnosti nepovolil.¹⁰⁸

Obžalobu¹⁰⁹ z 16. června vypracoval krajský prokurátor Josef Ptáček, který vycházel z výsledků vyšetřování StB.¹¹⁰ Na sedmi stranách poukázal na trestné aktivity obžalovaných. Po krátkém referátu o vítězném soutěžení socialistické společnosti s kapitalismem byly shrnuty životopisy dotčených osob, vždy s přihlédnutím k jejich původu: „Jeho otec [Jana Huška] byl sice dělníkem, ale matka vlastnila až do roku 1948 kloboučnictví ...“ „Karel Kalvach pochází rovněž ze živnostenské rodiny.“ Samuel Kolman z rodiny učitele, Pavel Kamp z dělnické rodiny.

Následovala charakteristika jejich náboženské činnosti – Jan Hušek, Karel Kalvach i Samuel Kolman byli identifikováni jako laičtí kazatelé. „... všichni obvinění prošli bigotní

¹⁰⁶ SOA Zámorsk, fond KP HK, kart. 109, sign. 1KV 022/62, *Obžaloba*, s. 6.

¹⁰⁷ Tamtéž, *Usnesení z 27. června 1962*

¹⁰⁸ Tamtéž, *Protokol o hlavním líčení*, s. 1–2.

V této době byla taktika politických procesů jiná, než na počátku padesátých let. Režim nestál o přílišnou publicitu procesů. Jan Hušek vzpomínal na kuriózní zdůvodnění odmítnutí přítomnosti příbuzných, rovněž členů JČB: „Předseda senátu Dr. Seifert to zdůvodnil tím, že by nás ovlivňovali svým duchem při výpovědích.“ ASSZONYI, J.–HANUŠ, T. (eds.): *100 let sboru Církve bratrské na Žižkově*, s. 58.

¹⁰⁹ SOA Zámorsk, fond KP HK, kart. 109, sign. 1KV 022/62, *Obžaloba*.

¹¹⁰ ABS, fond HK–V, sign. V–1516 HK, č. 528, poř. č. 10, *Návrh konečného opatření*.

náboženskou výchovou v Jednotě československé... Všichni obvinění pod vlivem svého náboženského fanatismu stali se odpůrci socialismu...“

Výčet konkrétních provinění je dáván do souvislosti s pěveckým kroužkem, který „zneužívali k nepřátelskému ovlivňování občanů.“ Podle obžaloby se zde diskutovalo o špatné hospodářské a politické situaci ve státě. Dá se očekávat, že se na pěveckém kroužku diskutovalo o poměrech ve státě a obžalovaní se vyjadřovali se ke komunistickému zřízení kriticky. Paradoxem ale je, že žalobce obviňoval obžalované z výroků objektivně pravdivých, jednalo se o trefné charakteristiky tehdejšího stavu: v republice neměli věřící náboženskou svobodu a stát se snažil církve zlikvidovat, zemědělci museli do JZD vstupovat pod nátlakem, v zemi neexistovala demokracie a vládla pouze jedna strana, země se podřizovala Sovětskému svazu apod. Obvinění tímto „... hanobili politické a hospodářské zřízení v republice.“ Podobné diskuze nad stavem hospodářství, mezinárodní situací a nad komunistickou vládou vůbec jistě musely probíhat ve velké části společnosti, zvláště v šedesátých letech. Státní orgány však svobodnou diskuzi, vůči socialismu negativní, nechtěly připustit. Úvod k návrhu na konečná opatření této kauze odhaluje jejich naprosto odlišnou, nekritickou a ideologicky podmíněnou perspektivu, která v kontextu námi sledované perzekuce působí až ironicky: „Socialistická ústava čl. republiky zaručuje svými zákony všem církvím na území státu plnou náboženskou svobodu slova a shromažďování. Socialistické státní zřízení v otázce zabezpečení církví vynakládá na jejich náboženskou činnost značné částky, renovuje kostely, modlitebny a vytváří tak pro jednotlivé církve důstojný rámec pro jejich působení.“¹¹¹

Další velké nebezpečí pro obviněné znamenala tvrzení žalobce o jejich promluvách o „změně politických a státoprávních poměrů.“

Kázání Jana Huška a Karla Kalvacha analyzoval odbor školství a kultury KNV v Hradci Králové. Jejich obsah „byl pod rouškou různých náboženských podobností zaměřen proti budování socialismu.“ V tomto případě se můžeme opřít o závěry novodobé recenze z roku

¹¹¹ ABS, fond HK-V, sign. V-1516 HK, č. 528, poř. č. 10, *Návrh konečného opatření*, s. 4.

1998 na text kázání Jana Huška v porovnání s posudkem příslušného odboru. Autor novodobého textu shrnul text komunistického recenzenta takto: „Hlavním problém recenzenta spočívá v tom, že je zajatcem oficiálního myšlení vládnoucí ideologie... Z apriorního přístupu k myšlení víry pak vyplývá mylnost chápání kázání, a to díky nepoučenosti, která by se dala odstranit dialogem s kázajícím. ... Neptá se zkrátka, co chce autor [kázání – Jan Hušek] povědět, jeho cílem je usvědčit jej z nepřátelství.“¹¹²

Důležitým bodem obžaloby bylo poukázání na ovlivňování mládeže „... bez příslušného oprávnění...“ a „... s cílem narušit její socialistickou výchovu.“

Na soudu se krátce mluvilo též o událostech, které se staly nedlouho před procesem – odebrání modlitebny JČB v Hradci Králové a odsouzení Benjamina R. Chrásky.¹¹³

Protože církevní tajemníci měli mít přehled o celé hospodářské situaci sborů, stalo se vážným proviněním též zřízení „černých fondů“ a tuto záležitost dále soud rozvíjel v procesu s kazatelem Polanským o měsíc později. Šlo o dva peněžní fondy – sbírky pro vlastní potřebu pardubické stanice (např. na zařízení sborové místnosti) a sbírky pro celosborovou (tj. litomyšlskou) pokladnu. Svědek František Žaloudek, pokladník pardubické stanice,¹¹⁴ u soudu vypočítával, k čemu se peníze například používaly: opravy sborového domu, úhrada benzínu pro kazatele na jeho cestách, pomoc pro staré lidi, pomoc pro děti odsouzeného Benjamina R. Chrásky,¹¹⁵ přičemž podporu příbuzných B. R. Chrásky soud chápal jako přítěžující okolnost: „... rovněž podporovali rodinné příslušníky za protistátní trestnou činnost odsouzeného Benjamina Chrásky.“¹¹⁶ Tento fakt také sloužil jako jedno ze zdůvodnění trestu propadnutí majetku, ke kterému byli obžalovaní také odsouzeni: „Obžalovaní přitom část svých příjmů ochotně věnovali dokonce i na příspěvky rodině jejich společníka.“¹¹⁷

¹¹² ASSZONYI, Jan: *Recenze recenze na kázání br. Jana Huška st. z 50.tých let. 13.11.1998*, s. 3. Text posudku kázání z odboru školství a kultury a text novodobé recenze viz *Kronika sboru*.

¹¹³ SOA Zámorsk, fond KP HK, kart. 109, sign. 1KV 022/62, *Protokol o hlavním líčení*, s. 10.

¹¹⁴ *Kronika sboru*. Pardubice – vzpomínky a příspěvky, s. 6.

¹¹⁵ SOA Zámorsk, fond KP HK, kart. 109, sign. 1KV 022/62, *Protokol o hlavním líčení*, s. 8.

¹¹⁶ Tamtéž, s. 5.

¹¹⁷ Tamtéž, s. 7.

Závěrem z obžaloby: „Společenská nebezpečnost jednání obviněných je značně vysoká...“¹¹⁸

Podobné či stejné formulace se objevují i ve výslechových protokolech, zápise soudního líčení, v rozsudku. Text soudního rozsudku se příliš neliší od textu obžaloby. Shrnutě, obžalovaným se vytýkaly tyto skutečnosti: náboženský fanatismus, protistátně laděná kázání, nepřátelský postoj vůči státu, zneužití pěveckého kroužku a jeho zájezdů po Východočeském kraji, diskutování s ostatními věřícími, hanobení republiky skrze výroky o náboženské nesvobodě, cenzuře tisku, neefektivním hospodářství, závislosti na SSSR apod., diskuze o současné mezinárodní situaci a o SSSR jako státu zvyšujícím mezinárodní napětí, poslech zahraničních rozhlasových stanic, výroky o politickém rozvratu a svobodných volbách pod patronací OSN, politické anekdoty, kazatelská aktivita, výchova mládeže, černý fond.

Soud měl tedy charakter politického procesu s cílem eliminovat skupinu kriticky smýšlejících občanů, kdy klíčovou úlohu hrálo odsouzení jejich křesťanské víry, respektive zjednodušené interpretování jejich víry jako nástroje protistátního boje.

Je nutné mít na paměti, že výslechové protokoly či zápisy soudního jednání, přestože jsou vedeny v první osobě a připomínají přímou řeč, jsou psané úřední řečí a opakují se v nich tytéž slovní obraty. Později vzpomínal svědek Jan Hlásek, člen pardubické stanice, na výslechy takto: „Tam se nám snažili vnutit, že jsme úmyslně pomlouvali a poškozovali naše zřízení a KSČ. Takovéto výmysly nás potom nutili podepsat. Jistě, že jsme se bránili, ale co kdo podepsal, to nevím. Jisté je, že vše, čím byli bratři obviněni, bylo uměle vykonstruované a nebylo proti tomu odvolání. Účelem bylo zdiskreditovat církev před veřejností, jako škodnou režimu.“¹¹⁹ Jan Hušek vzpomínal podobně: „... - vypovídám - „kázal jsem o druhém příchodu Ježíše Krista na zem...“ - odpověď a zápis v protokolu zní - „uvědomoval jste tedy těmito kázáními věřící o

¹¹⁸ Tamtéž, *Obžaloba*, s. 7.

¹¹⁹ LUKÁŠ, Vladimír: *Smutné výročí? – 3. pokračování* [online]. Sborový list, občasník sboru Církve bratrské v Pardubicích, 2012, č. 4/6, s. 10–13, zde s. 12. [cit. 2015-04-29]. Dostupné na WWW: <<http://cb.cz/pardubice/wp-content/uploads/2013/03/SL-2012-04-05.pdf>>.

změně poměrů v republice...“ / pozn. - nešlo o podobnost zmatení jazyků na babylónské věži??!/. Podobně probíhal později i soud s br. kazatelem Polanským.¹²⁰ Jan Hušek se v roce 1968 pokoušel o rehabilitaci a v jejím návrhu rovněž popisoval postupy vyšetřovatelů: „Byl jsem vyslýchán po dva a půl měsíce nepřetržitě každý den, vyjma polední přestávky. Podléhal jsem určitému psychickému nátlaku a byl jsem donucen přijímat formulace, jak je vytvářel vyšetřující orgán.“¹²¹ Role svědků znamenala také nepříjemnou úlohu. Jeden z nich popřel u soudu část svého protokolu z dřívějšího výslechu slovy: „Vyšetřovateli jsem nic takového neřikal, to si napsal vyšetřovatel sám.“¹²² Později byl obviněn z křivé výpovědi.¹²³

Tato zjištění potvrzují známá fakta o komunistických vyšetřovacích postupech a soudních řízeních, kdy cíle vyšetřování a soudů byly ideologické.¹²⁴ V popisovaných procesech se členy JČB nedokážeme zcela jasně rozlišit u všech obvinění, která se zakládala na pravdě, a která byla vykonstruovaná. Nicméně z vyznění soudních spisů lze usoudit, že státní složky situaci úmyslně přeháněly ve snaze vylíčit obžalované jako zaryté a téměř nenávislné a fanatické nepřátele.

Obvinění žalobce z velké části vycházela z výsledků výslechnů obžalovaných. Vyšetřovatelé využívali tzv. otázkových protokolů, pomocí kterých mohli navádět vyslýchávaného k výpovědím, které chtěli slyšet.¹²⁵ Vyšetřovatelé, příslušníci StB, se při výsleších s jednotlivými osobami často vraceli k otázkám výchovy mládeže, dále k neevidovaným finančním fondům, ke vztahům s kazatelem Polanským, a samozřejmě k činnosti pěveckého kroužku. Všechny čtyři zdůrazněné body vnímala státní moc jako citlivé záležitosti. Mládež se měla vychovávat pouze v Československém svazu mládeže a tím

¹²⁰ *Kronika sboru*. Pardubice – vzpomínky a příspěvky, s. 8.

¹²¹ SOA Zámorsk, fond KP HK, kart. 109, sign. 1KR 073/70, *Návrh na přezkoumání*, s. 2.

¹²² SOA Zámorsk, fond KP HK, kart. 109, sign. 1KV 022/62, *Protokol o hlavním líčení*, s. 8.

¹²³ Tamtéž, *Křivá výpověď*. 16. července 1962.

¹²⁴ O komunistickém soudnictví a vyšetřovacích metodách srov. KAPLAN, Karel–PALEČEK, Pavel: *Komunistický režim a politické procesy v Československu* (dále jen *Komunistický režim a politické procesy*). 2. vyd. Brno: Barrister & Principal, 2008, s. 167–208. Autoři ovšem zakládají svůj výklad převážně na procesech z padesátých let, procesy ze šedesátých let se zdají být v některých ohledech mírnější.

¹²⁵ Tamtéž, s. 185–186.

dosáhnout jejího příznivého vztahu k socialismu. Neevidovanými fondy církev porušovala zákon o zabezpečení církví, tedy zákon sloužící režimu jako nástroj k uvázání církví pod vlastní kontrolu. Dobré vztahy pardubických věřících s kazatelem Polanským, zodpovědnou osobou za správu celého litomyšlského sboru včetně stanic s kontakty na vedením církve, považovaly státní orgány za zárodek širší konspirace, řízené z ústředí. Kritické politické debaty na kroužku byly nebezpečné už z podstaty, že režim nesnesl kritiku a kroužek vnímal jako úspěšný nástroj rozšiřování takových myšlenek mezi další občany.

Krajský soud v Hradci Králové uznal všechny obviněné vinnými pro trestný čin podvracení republiky podle § 98 odstavec 1 trestního zákona 140/1961 Sb.¹²⁶ Jan Hušek odsouzen k dvou a půl letům vězení, Karel Kalvach ke dvou letům, Samuel Kolman k jednomu a půl roku, Pavel Kamp k jednomu roku.¹²⁷ Zároveň soud odsoudil všechny k propadnutí majetku a tento trest zdůvodňoval mimo jiné tím, že obžalovaní používali svá osobní auta k zájezdům pěveckého kroužku.¹²⁸

Trest postihl ve velké míře rodiny odsouzených. Jejich manželky zůstaly v domácnosti samy se svými většinou malými dětmi a bez hlavního příjmu. Byla podána odvolání, zejména proti trestu propadnutí majetku. Karlu Kalvachovi, Samuelu Kolmanovi, Pavlu Kampovi soud vyhověl a trest propadnutí majetku zrušil. Janu Huškovi ne, protože nejprve se svého odvolání vzdal, až poté se rozhodl jej zaslat. Soud však v té chvíli jeho odvolání již neakceptoval a nereagoval kladně ani na pozdější stížnost jeho manželky.¹²⁹

Existenci finančních zdrojů (celkem 1337 Kč), o kterých neměly státní orgány přehled, považoval soud za porušení zákona o hospodářském zabezpečení církví. O této částce se rozhodlo v říjnu – peníze propadly státu.¹³⁰

¹²⁶ Ohledně příslušných paragrafů trestního zákona viz poznámka č. 100.

¹²⁷ SOA Zámorsk, fond KP HK, kart. 109, sign. 1KV 022/62, *Rozsudek*, s. 2.

¹²⁸ Tamtéž, s. 7.

¹²⁹ Tamtéž, *Sdělení o výsledku stížnosti*, 14. listopad 1962.

¹³⁰ Tamtéž, *Usnesení o zabrání částky*.

6.3 Jaroslav Polanský

Čelním představitelem sboru JČB v Litomyšli byl jeho kazatel Jaroslav Polanský. Právě proto se i on dostal jako obžalovaný před Krajský soud v Hradci Králové. Podle hierarchizace zodpovědnosti státní mocí právě on odpovídal za jednání členů sboru.¹³¹ Jeho samostatným procesem pokračoval případ kolem pěveckého kroužku a aktivit členů JČB z Pardubic. K zatčení došlo dne 17. května.¹³² Následovala rovněž domovní prohlídka a zabavení množství kázání, která analyzoval, podobně jako v předchozím případě, odbor školství a kultury při KNV v Hradci Králové. Posudky došly k závěrům, že „publikace takovýchto materiálů by mohla způsobit značné společenské škody, pasivitu ve věcech občanských, nenávist vůči nevěřícím a odpor k našemu zřízení.“ Proto se rozhodlo o jejich zničení.¹³³

Obžaloba vinila kazatele Polanského z organizování pardubického pěveckého kroužku, z pokynů k založení černých fondů,¹³⁴ dále též z obcházení zákonů, když nechával kázat laické kazatele na místech, pro která neměli oprávnění. Laičtí kazatelé skutečně mnohdy kázali mimo povolené místo,¹³⁵ k tomuto kroku vedla kazatele Polanského nutnost zajistit službu na všech stanicích rozsáhlého litomyšlského sboru. Bez toho, aby se laičtí kazatelé střídali na různých místech, by tato služba byla jen těžko možná. Polanský byl i díky tomuto postoji obviněn z maření dozoru nad církvemi. Detaily obžaloby¹³⁶ kazatele Polanského se ve většině formulací shodovaly s obviněními ve věci věřících z Pardubic – nepřátelství k socialismu, vychvalování poměrů na Západě, působení na mládež, pěvecký kroužek apod. Objevily se i nové významné body obžaloby – rozkrývání ilegálního bytového náboženského vyučování a ilegálního bohosloveckého studia, zřízeného na pokyn církevního ústředí.¹³⁷ Podobně měl kazatel

¹³¹ HÁJEK, M.: *Církev bratrská v období totality*, s. 123.

¹³² SOA Zámorsk, fond KP HK, kart. 109, sign. 1KV 031/62, *Protokol o zadržení*.

¹³³ Tamtéž, *Usnesení*, 10.7.1962.

¹³⁴ Další finanční fond byl zjištěn ve stanici Česká Třebová. Částku 900 Kčs rovněž zabral stát. Tamtéž, *Usnesení*, 22. října 1962.

¹³⁵ ABS, fond HK-V, sign. V-1516 HK, č. 528/1, poř. č. 18, dokument č. 4, *Rozvrh služeb*.

¹³⁶ SOA Zámorsk, fond KP HK, kart. 109, sign. 1KV 031/62, *Obžaloba*.

¹³⁷ Nepodařilo se ověřit, zda tato obvinění byla opodstatněná, nebo nikoliv. Dá se předpokládat, že k různým bytovým setkáním docházelo, na druhou stranu nešlo by o první případ, kdy stát obvinění zveličoval a hledal konspiraci tam, kde ve skutečnosti nebyla – o tom svědčí například soud s „ilegální křesťansko-demokratickou

Polanský na pokyn Rady organizovat mládežnické skupiny. Církev měla o duchovní výchovu dětí, dorostu a mládeže velký zájem, který vycházel z touhy přinášet evangelium mladým lidem a z tradice Křesťanského spolku mladíků. U kazatele Polanského vyšetřovatelé našli důležitý dokument z první poloviny padesátých let, vypracovaný Radou, který pojednával o koncepci práce s mládeží.¹³⁸ Tato služba se v litomyšlském sboru na přelomu padesátých a šedesátých let zdárně rozvíjela (připomeňme např. mládež v Pardubicích pod vedením Pavla Kampa a besídku pro děti pod vedením Jana Huška), kazatel Polanský ji podporoval.

Polanskému žalobce rovněž vytýkal, že si z peněz černých fondů zakoupil automobil a magnetofon pro vlastní potřebu.¹³⁹ I nad tímto obviněním visí otazník, Jaroslav Polanský totiž u soudu vysvětloval, že „černé fondy“ znamenají sborové sbírky, mimo jiné na auto, které mělo být z rozhodnutí staršovstva sborové, zapsané na jeho jméno.¹⁴⁰ V souvislosti s častým pojížděním kazatele po stanicích se zdají sborové sbírky a koupě nového auta pro kazatele jako logický a vstřícný krok věřících vůči kazateli a celosborové práci, a ne jako osobní obohacení se z církevních peněz, jak tento bod předkládala prokuratura. Podobně se zakoupeným magnetofonem – kázání kazatelů se nahrávala¹⁴¹ a k tomuto účelu, uchování kázání Jaroslava Polanského nebo dalších osob, magnetofon patrně sloužil.

Hlavní líčení proběhlo 14. srpna, o účast na soudu žádal zástupce Rady JČB, nicméně neúspěšně, soud se konal opět s vyloučením veřejnosti. Žalobce předložil výpovědi již odsouzených věřících, Jan Hušek a Pavel Kamp byli přímo přítomni jako svědci.¹⁴² Soud odsoudil Jaroslava Polanského za podvracení republiky (§ 98/1 tr. zák.), nově též za maření dozoru nad církvemi (§178 tr. zák.), a to ke třem letům vězení a zabrání automobilu,

stranou“, který proběhl v podobné době, v roce 1961, a ve kterém se StB snažila dokázat existenci ilegální a potencionálně nebezpečné struktury strany, nicméně taková struktura neexistovala. CUHRA, Jaroslav: *Politické procesy s věřícími začátkem šedesátých let a případ “ilegální křesťanskodemokratické strany”* (dále jen *Politické procesy*). In: BUDKA, Alexandr (ed.): *Církevní, procesy padesátých let*. Sborník příspěvků z konference, Praha, 21.-22.5.2002. Kostelní Vydří 2002, s. 245–259, zde s. 258-259.

¹³⁸ KALETA, B.–ŠTĚPÁN, J.: *120 let v Božích službách*, s. 61.

¹³⁹ SOA Zámorsk, fond KP HK, kart. 109, sign. 1KV 031/62, *Obžaloba*, s. 4.

¹⁴⁰ Tamtéž, *Protokol o hlavním líčení*, s. 3–6.

¹⁴¹ Tamtéž, s. 2.

¹⁴² Tamtéž.

magnetofonu a částky 900,- Kčs.¹⁴³

Následovalo odvolání manželky, které vyústilo ke zmírnění trestu vězení na dva roky.¹⁴⁴

Kazatel Polanský opustil vězení po podmíněčném propuštění v roce 1963.¹⁴⁵

Soud s kazatelem Jaroslavem Polanským byl vrcholem pyramidy co se obžalob vůči členům JČB v Litomyšli týče. V tomto případě sehrálo roli jeho postavení, které posunulo proces o úroveň výše, státní orgány totiž nyní neodsoudili řadové členy církve, ale hlavního a oficiálního duchovního pracovníka JČB v oblasti, který měl kontakty na ostatní řádné kazatele a na centrální Radu JČB. Proto se obvinění vůči Jaroslavu Polanskému přiosvětila – nelegální bytové semináře, organizované odbory mládeže, pokyny k ilegálním aktivitám z nejvyšších míst církve.

6.4 Zapojení Státní bezpečnosti

Státní bezpečnost vedla všechny obviněné v patrnosti a založila skupinový svazek s názvem „Bratr“.¹⁴⁶ Jak vyplývá z jeho obsahu, StB evidovala materiál i na další členy pardubické JČB a členy JČB v regionu.¹⁴⁷ Ve svých zprávách se soustředila na ostatní osoby kolem pěveckého kroužku a na osoby vychovávající v církvi děti a mládež. Zdá se, že „akce Bratr“ byla pro StB důležitou operací, na jejím základě totiž plánovala další zatýkání jak na krajské úrovni, tak celostátně. Od této představy nakonec odstoupila. Důvody, které jí zabránily v zatčení dalších lidí, nejsou zcela zřejmé. Příslušná zpráva z roku 1963 pojednávající o těchto

¹⁴³ Tamtéž, *Jaroslav Polanský – trestní řízení. Další zpráva. 15. srpna 1962.*

¹⁴⁴ Soud přihlédl k dělnickému původu Jaroslava Polanského a k jeho dělnické profesi, než se stal kazatelem. Je zajímavé, jak své rozhodnutí zmírnit trest zdůvodnil a jak rozčlenil přitěžující okolnosti, kdy náboženskou výchovu v rodině chápal jako méně závažnou okolnost než případný původ v živnostenské rodině: „Obžalovaného nelze proto řadit mezi maloburžoazii, jak se domnívá krajský soud... Obžalovaný nespáchal tedy trestné činy z třídního nepřátelství, nýbrž pod vlivem náboženské výchovy.“ Tamtéž, *Rozsudek odvolání.*

¹⁴⁵ Tamtéž, *Usnesení. 12. května 1965.*

¹⁴⁶ ABS, fond MV–KR, a. č. 946342 MV.

¹⁴⁷ V rámci JČB ve východočeském kraji měla StB založeny svazky na významné osobnosti církve – např. na hradeckého kazatele Karla Sítu, nebo na dalšího kazatele Jaroslava Kubového. ABS, fond fond KR–MV, a. č. 946342 MV, *Akce BRATR – průběžná zpráva. 5. května 1962, s. 9–10.*

plánech sama konstatuje nedostatek vyšetřovacího materiálu.¹⁴⁸ Zmínku o přípravě zatýkání v celostátním měřítku nesmíme ukvapeně přeceňovat, ve sledovaných dokumentech jsme ji našli pouze jednou.

Zásah proti pardubické JČB nebyl ve východních Čechách osamocený. Ve spisu Bratr se StB zmiňuje o rozpracovaném uskupení na Náchodsku.¹⁴⁹ Mohlo by jít o soukromé zemědělce Blahoslava a Vladimíra Vodičkovi z Rožnova, věřící navštěvující JČB v České Skalici, na které StB zavedla svazek „Kazatel“ ve stejné době, jako na skupinu z Pardubic (začátek března 1962).¹⁵⁰ Ty čekalo zatčení v roce 1963.¹⁵¹ Nicméně dokumenty svazku Kazatel naznačují ještě jinou realizovanou skupinu na Náchodsku v souvislosti s JČB.¹⁵² Nejasnosti by vysvětlilo další pátrání v soudních dokumentech, vhodným závěrem pro tuto práci je konstatování, že StB evidovala širší okruh lidí napříč Východočeským krajem, které spojovala příslušnost k JČB a často i vzájemné osobní kontakty.

V průběžné zprávě o akci Bratr věnovaly příslušníci StB velkou pozornost službě JČB s mládeží a na základě výsledků podezřelých informovaly o rozsáhlé a dlouhodobé tajné práci církve s mládeží, kterou měla provádět celorepublikově podle podnětů z Rady JČB.¹⁵³ Skupinky mladých věřících se opravdu scházely nejen v Pardubicích, ale i na dalších místech v republice. Pamětníci mluví o řadě míst ve východních Čechách, kde se mládež organizovala (hlavně Pardubice, Chrudim, dále také Kvasín, Litomyšl, Česká Třebová).¹⁵⁴ Z pořádání zakázaných akcí pro mládež obvinila a odsoudila státní moc na konci padesátých let kazatele Antonína Voříška a Bohuslava Schneidera. Antonín Voříšek například nenápadně připravoval letní tábory a soustředění s duchovní výukou v rámci povolené tělovýchovné organizace.¹⁵⁵ Církev se ve

¹⁴⁸ Tamtéž, *Návrh na archivování skupinového svazku*, s. 2.

¹⁴⁹ Tamtéž, *Návrh na zavedení skupinového svazku*, s. 4.

¹⁵⁰ ABS, fond fond KR–MV, a. č. 946608 MV, *Návrh na založení skupinového svazku*. 5.3.1962, s. 1–2.

¹⁵¹ Tamtéž, *Návrh na uložení skupinového svazku*, s. 1.

¹⁵² Tamtéž, *Návrh na ukončení skup. svazku*, s. 2.

¹⁵³ ABS, fond fond KR–MV, a. č. 946342 MV, *Akce BRATR – průběžná zpráva*. 5. května 1962, s. 3.

¹⁵⁴ LUKÁŠ, Vladimír: *Smutné výročí? – 3. pokračování* [online]. Sborový list, 2012, č. 4/6, s. 10 [cit. 2015-04-29].

¹⁵⁵ KALETA, B.–ŠTĚPÁN, J.: *120 let v Božích službách*, s. 54–58.

ztížených podmínkách totality nepřestala věnovat ani dětem v dorostovém věku.¹⁵⁶

Jak už bylo řečeno, StB kladla ve svých zprávách a ve výsleších důraz na odhalování této ilegální činnosti a v jejích dokumentech se vynořovala představa velkého centrálně organizovaného mládežnického uskupení. Na přelomu padesátých a šedesátých let se však jednalo spíše o vlastní menší akce samotných sborů.¹⁵⁷ Na druhou stranu je zřejmé, že i vedení církve považovalo vedení mladých k duchovním hodnotám za klíčovou otázku (viz vypracovaný koncept Rady JČB o mládeži).

¹⁵⁶ KUČERA, Bohuš: *Dorost. Brána*, roč. 41, 2009, č. 7/9, s. 28–29.

¹⁵⁷ KALETA, B.–ŠTĚPÁN, J.: *120 let v Božích službách*, s. 52.

7. Situace v litomyšlském sboru a jeho pardubické stanici po vlně zatýkání z roku 1962

Zadržením a uvězněním kazatele litomyšlského sboru Jaroslava Polanského a také několika dalších laických kazatelů z Pardubic vznikly pro JČB ve východočeském regionu potíže se zajištěním správného chodu církevních aktivit.¹⁵⁸ Po zatčení kazatele se administrace sboru dočasně ujal jeho zástupce, místopředseda staršovstva, Jan Černý.¹⁵⁹

V průběhu roku 1962 následovaly další zásahy státu do fungování církve v regionu. Úřady rozhodly o reorganizaci sboru. Podle zprávy z 30. září došlo ke zrušení šesti kazatelských stanic a odebrání 14 dekretů pro laické kazatele.¹⁶⁰ Sbor měl nově 12 stanic, 12 schválených laických kazatelů a okolo 400 věřících.¹⁶¹

O následující situaci dobře vypovídá zpráva Rady JČB adresovaná východočeskému KNV. K odebrání několika laických dekretů přistoupily úřady v srpnu. V září zažádala Rada o ustanovení nového kazatele-správce na litomyšlský sbor, KNV však uvažoval spíše o rozdělení sboru, rozložení jeho stanic do jiných sousedních sborů JČB, v úvahu připadal Hradec Králové. Rada JČB oponovala a vysvětlila nedostatky takového řešení – hradecký sbor se svými stanicemi byl už sám o sobě velikým celkem a služba hradeckého kazatele oběma sborům a jejich stanicím by pro něj znamenala neúnosně náročnou situaci.¹⁶² Předseda Rady

¹⁵⁸V první polovině roku 1962 byla jeho nejzápadnější stanicí obec Hlavečnick (okres Pardubice) a nejvýchodnější Letohrad (okres Ústí n. Orlicí) se vzdáleností 75km. Nejsevernější stanicí byl Žamberk (okres Ústí n. Orlicí), nejjihnější obec Jedlová (okres Svitavy), vzdálenost 45 km.

¹⁵⁹ ARCB, CB 5 – Litomyšl, *Dopis br. P. Černému, 5. prosince 1962.*

¹⁶⁰ Tamtéž, *Zrušené kazatelské stanice.*

¹⁶¹ Tamtéž, *Nynější stav sborové práce po schválení.*

V září 1962 zaslal sbor v Litomyšli Radě soupis schválených a zrušených míst, u kterého jejich autor vypsál „počet členů-návštěvníků“ jednotlivých stanic. Čísla napsaná na stroji (po součtu 360 věřících) jsou vedle doplněna dalšími číselnými údaji napsanými tužkou, které původní počty upravují a ve většině případů převyšují – celkový počet věřících 470. Autorem těchto vpisků je zřejmě podepsaný Pavel Černý, tehdejší správce sboru. Rada JČB obdržela tuto statistiku 1. října a 4. října napsal příslušník Rady zprávu pro východočeský KNV popisující situaci církve v regionu. Tato zpráva převzala, až na 2 drobné odchylky, čísla vyšší. Tamtéž, *Nynější stav sborové práce po schválení; Zrušené kazatelské stanice; Sbor Jednoty českobr. v Litomyšli-vyjádření. 4. října 1962, s. 1–2.* Tužkou dopsaná čísla mohla pravděpodobně znamenat navýšení počtu věřících na uznaných místech o věřící ze zrušených stanic.

¹⁶² „... po připojení litomyšlského sboru by vzdálenost od této kazatelské stanice [Jičín] k nejjihnější kaz. stanici Křižánky činila 208 km!“ (Není v rozporu s poznámkou č. 155, stanice v Jedlové byla totiž zrušena.) „Považovali bychom takové řešení za ohrožení řádné služby, jímž by byl postižen jak sbor, jenž by měl tak rozsáhlou práci převzít, tak i dosavadní sbor litomyšlský.“ Tamtéž, *Sbor Jednoty českobr. v Litomyšli-vyjádření. 4. října 1962,*

Bohuslav Beneš dokonce osobně jednal s KCT Václavem Jonášem. Celá věc se však nakonec uzavřela tím způsobem, že litomyšlský sbor dostal v listopadu 1962 do správy jako administrátor hradecký kazatel Karel Sita.¹⁶³ Úkol to byl značně obtížný, navíc v ustavování nových laických kazatelů, kteří by kazateli-administrátorovi pomohli, úřady neprojevovaly příliš ochotu. V říjnu 1963 kazatel Sita konstatoval, že „dosavadní systém služby l. k. se ukázal po roční praxi jako málo dostačující..., pro pět kazatelských stanic nebyl žádný l. k. schválen.“¹⁶⁴ Litomyšl neměla vlastního kazatele velmi dlouho, přestože Rada na situaci pravidelně upozorňovala v letech 1963, 1964 a 1966.¹⁶⁵ Nový kazatel Jaroslav Kučera přišel na sbor roku 1966.

Je zde jednoznačná souvislost mezi soudními procesy a obtížemi kolem reorganizace sboru. Vyšetřování odhalilo nesrovnalosti ve správě sboru, které se následně řešily úřední cestou (odebírání souhlasů, rušení stanic). Navrhované řešení ze strany Rady úřady neakceptovaly. V okrese Pardubice se zrušení týkalo stanice v Přelouči, OCT ji nechal prověřit a zjistil, že místní stanice nemá povolení.¹⁶⁶ Podobně mohli příslušní OCT prověřovat i ostatní místa.

Skupina věřících v Pardubicích přišla o pět členů, z nichž se všichni podíleli na aktivitách stanice ve vedoucích pozicích, dva byli současnými laickými kazateli. Na návrh sboru v Litomyšli schválil OCT jako laického kazatele Františka Žaloudka,¹⁶⁷ (který zřejmě laické kazatelství prováděl už dříve, s povolením) později, v roce 1964, udělil souhlas dalšímu laickému kazateli, Janu Hláškoví.¹⁶⁸ S bohoslužbami a organizací církevního života ve stanici pomáhala řada křesťanů z ostatních stanic, dokonce i tajemník Rady kazatel Josef Michal.¹⁶⁹ Kromě ztráty pěti „bratrů“ a dvou kazatelů, konfiskace peněžního fondu a všeobecně neutěšené

s. 3–4.

¹⁶³ Tamtéž, *Sbor J.č. v Litomyšli–ustanovení administrátora*.

¹⁶⁴ ARCB, CB 5 – Litomyšl, *Návrh na doplnění služby laických kazatelů*.

¹⁶⁵ Tamtéž, *Sbor Jednoty českobř. Litomyšl–žádost o znovuoobsazení duchovenského místa. 11 února 1966*, s. 1.

¹⁶⁶ SOKa Pardubice, fond ONV Pardubice 1960-1990, kart. 1327, inv. č. 4454, sign. 463/1 Státní souhlasy k výkonu duchovenské činnosti – všechny církve, č. j. škol/Čs–cirk–1962.

¹⁶⁷ Tamtéž, *Udělení státního souhlasu. 15.8.*

¹⁶⁸ Tamtéž, *Udělení státního souhlasu. 11.8.1964.*

¹⁶⁹ LUKÁŠ, Vladimír: *Smutné výročí? – 3. pokračování* [online]. Sborový list, 2012, č. 4/6, s. 13 [cit. 2015-04-29].

situace v litomyšlské diaspoře, opustili členové pardubické stanice v lednu roku 1963 i místo svých shromáždění v suterénu domu v Havlíčkově ulici, nově si pronajali na určenou dobu prostory Bratrské jednoty baptistů v Pardubicích.¹⁷⁰ Připomeňme, že před rokem a půl donutily úřady JČB v Hradci Králové opustit svůj sborový sál. Zároveň v domě, ve kterém se pardubičtí členové JČB scházeli do roku 1963, bydlel uvězněný Karel Kalvach, je tedy zřejmé, že odchod ze sborové místnosti neproběhl dobrovolně. Události se na členech pardubické stanice podepsaly, Karel Kalvach vzpomínal na vzájemné obviňování, věc však uklidnili navrátilci z vězení, když ostatním vysvětlovali taktiku režimu – zanést mezi věřící nepřátelství.¹⁷¹ Tuto domněnku výslovně potvrzuje i archivní materiál StB: provést opatření „... s cílem vnést mezi ně nedůvěru.“¹⁷²

Jan Hušek, a stejně i Karel Kalvach, vzpomíná na výroky z úst příslušníků státních orgánů: „V onom kritickém roce 1962 jsme analogicky slyšeli z úst příslušníků bývalé StB, že do roka z naší církve v Pardubicích nezbude ani jeden její člen. Šlo o likvidaci činnosti Jednoty českobratrské (dnes Církve bratrské) v Pardubicích.“¹⁷³ Kromě toho, že těmito výroky chtěla StB zastrašovat, je velmi pravděpodobné, že své výhrůžky myslela vážně – malá skupina asi 25 věřících mohla být považována za snadný cíl, pět členů šlo do vězení, několik dalších prošlo během vyšetřování výslechy, ve svých zprávách navrhuje StB nová opatření vůči dalším podezřelým, hlavně co se týká doporučení k postihům na pracovních místech.¹⁷⁴ Státní moc mohla očekávat rozpad tohoto společenství.

K tomu nedošlo, pardubická stanice krizi přečkala a v následujících desetiletích se její řady naopak rozrostly. Nejprve se roku 1968 stala centrem pro západní část sborové diaspory se stálým duchovním pracovníkem Pavlem Kampem, poté v první polovině roku 1989 povolily

¹⁷⁰ *Kronika sboru*, kap.: Pardubice – stanice litomyšlského sboru.

¹⁷¹ HAMBÁLEK, M.–JAKOUBEK, M.–ŽOUŽELKOVÁ, J.: *Karel Kalvach, c. d.*

¹⁷² ABS, fond KR–MV, a. č. 946342 MV, *Návrh na profylaktické opatření v akci „BRATR“*, s. 13.

¹⁷³ HUŠEK, Jan–HUŠKOVÁ, Rut: *Jak to bylo v případě „Bratr“*. Bratrská rodina, roč. 31, 1999, č. 2, s. 44.

¹⁷⁴ ABS, fond KR–MV, a. č. 946342 MV, *Návrh na profylaktické opatření v akci „BRATR“; Dodatek k návrhu*. Pozdější zpráva konstatuje, že k provádění navrhovaných opatření nedocházelo. Tamtéž, *Návrh na archivování skupinového svazku BRATR*, s. 2.

úřady povýšení pardubické stanice na samostatný sbor, který funguje až do dnešní doby.¹⁷⁵

8. Závěr

Šedesátá léta jsou obvykle reflektována jako období hospodářských neúspěchů, se kterými nebyla společnost spokojena, doba rozkvětu kultury, stupňujících se reformních snah, které vedly k pražskému jaru, počátek desetiletí bývá spojován s amnestiemi pro politické vězně, mezi které patřilo i mnoho duchovních z různých církví. Je však nutné zdůraznit, že se v této práci pohybujeme teprve v prvních třech letech této dekády, kdy se vztahy na mezinárodním poli vyhrocovaly – Jaroslav Cuhra mluví o období 1957–1962 jako o zesílené perzekuci křesťanů.¹⁷⁶ K vysvětlení se nabízejí události v Polsku a Maďarsku v roce 1956, stavba berlínské zdi roku 1961 nebo karibská krize ve druhé polovině roku 1962. Jan Hušek si rovněž všímá souvislosti s nástupem Nikity Chruščova do čelní funkce v Sovětském svazu a jeho prohlášením o likvidaci náboženství a věřících ve východním bloku do pěti let.¹⁷⁷ Zesílení perzekuce v tomto období můžeme vysledovat i na příkladech z JČB: na konci padesátých let odsouzení kazatelů Schneidera a Voříška, 1960 odebrání domova důchodců v Suchomastech, 1961 uzavření některých modliteben na Těšínsku,¹⁷⁸ též v Hradci Králové, 1962 uvěznění pardubických bratrů a kazatele Polanského, reorganizace litomyšlského sboru. Jde o dezinterpretaci, když komunistická příručka pro státní církevní pracovníky z roku 1985 vychvaluje počátek šedesátých let jako období zlepšení vztahů JČB a státní správy.¹⁷⁹

Církev bratrská pozornosti komunistického režimu neunikla. Režim postihoval i daleko menší křesťanské spolky (viz Spolek rozhodných křesťanů), Jednota českobratrská byla naproti tomu zavedeným křesťanským společenstvím, jehož historie sahala ještě před období první republika, a která se angažovala ve veřejném dění (spolky pro mladé, diakonie, publikační

¹⁷⁵ *Kronika sboru*, kap.: Pardubice směřují k osamostatnění.

¹⁷⁶ CUHRA, J.: *Politické procesy*, s. 245.

¹⁷⁷ HUŠEK, Jan–HUŠKOVÁ, Rut: *Jak to bylo v případě „Bratr“*. Bratrská rodina, roč. 31, 1999, č. 2, s. 44.

¹⁷⁸ HOLÝ, I.: *Církev bratrská v ČSSR*, s. 20.

¹⁷⁹ Tamtéž, s. 20–21.

činnost, účast v mezicírkevních organizacích apod.), nechávala stavět vlastní modlitebny, po krátkou dobu provozovala vlastní biblickou školu, proto také s ní stát nakládal ve smyslu výrazného omezování duchovního života. Podobně jako jiné církve musela JČB reflektovat církevní zákony, které pro ni znamenaly velké omezení misijních aktivit a dalších. Spadala do kategorie z pohledu režimu nepřátelských subjektů a do plánů na likvidaci náboženství. Předložené skutečnosti z období padesátých let i z analýzy případů perzekuce z první poloviny šedesátých let dokazují podrobný dohled jednotlivých státních složek. Státní moc využívala obvinění z náboženského fanatismu načerpaného v prostředí JČB i u věřících, kteří nebyli souzeni v procesu zaměřeném přímo proti církvi (Benjamin Robert Chráska). U hlavních sledovaných procesů jsme pozorovali jejich výslovné směřování proti JČB (Jan Hušek a spol., kazatel Polanský). Církev musela v padesátých a šedesátých letech odolávat tlaku ze strany režimu a ve své politice stát pokračoval i v nadcházejícím dvacetiletí.

Stát využíval jak metod úřední diskriminace (uzavření modliteben, zákaz vystoupení pěveckého sboru, odebírání státních souhlasů pro kazatele apod.), tak i perzekuci formou zatýkání osob a jejich odsouzení k vězení v politických procesech. Alespoň situace ve východních Čechách z první poloviny šedesátých let vykazuje velkou aktivitu úřadů vůči JČB, bez větších úlev, spíše s vidinou dalšího rozšíření pronásledování. StB nebrala situaci na lehkou váhu, spíše naopak. Věc kolem odhalování výchovy mládeže ji zarazila a hrozilo, že přeroste ve vyšetřování na celostátní úrovni, k čemuž nakonec nedošlo.

U všech případů je patrná politizace předložených obvinění. Křesťanská víra obžalovaných byla fanatismem, kázání obsahovala protistátní jinotaje, pěvecký soubor zneužívali odsouzení k politickým debatám, výjezdy po kraji sloužily k šíření nepřátelských myšlenek, kritické výroky znamenaly hanobení republiky apod. V některých bodech se podařilo prokázat překrucování faktů, nebo alespoň vážně zpochybnit interpretaci žalobců (kázání, úpravy výslechových protokolů, věc s autem a magnetofonem pro kazatele Polanského), u ostatních bodů se podobný přístup dá předpokládat. Některá obvinění lze podle komunistických zákonů

skutečně považovat za oprávněná (např. kázání mimo povolené stanice, provoz stanic bez povolení, nevidované sbírky), nicméně zásadní je fakt, že už podstata těchto církevních zákonů znamenala omezování lidských práv. Při odhlédnutí od ideologického nánosu se tzv. trestná činnost odsouzených jeví mnohem více jako obětavá služba hluboce věřících lidí.

Je však pravdou, že v námi sledovaných procesech nebyly udělené tresty tak drakonické, jako v monstrprocesech z padesátých let,¹⁸⁰ soudy už neměly sloužit jako ideologické divadlo pro veřejnost, odvolací soud ve většině případů trest zmírnil, místo toho, aby tresty potvrzoval nebo navyšoval, jak tomu bylo zvykem.¹⁸¹

K otázkám z druhé kapitoly: 1) Komunistická příručka z roku 1985 upozorňovala na aktivní vyhledávání kontaktů se zahraničím ze strany církve, často skrze mezinárodní křesťanské organizace.¹⁸² Námi sledované materiály z Archivu bezpečnostních složek odhalují snahu StB pozorovat individuální případy zahraničních kontaktů kazatelů JČB nebo členů církve, kteří měli v cizině příbuzenstvo. Nicméně z našeho přehledu omezení v padesátých letech ani z procesů počátkem šedesátých let nevyplývá, že by režim používal za záminku represí proti JČB kontakty se Spojenými státy nebo s jinou západní zemí, na rozdíl od procesů se společenstvími, která měla ze své podstaty nadnárodní charakter, například Bratrská jednota baptistů nebo Armáda spásy.¹⁸³ Vysvětlujeme to tím, že úzké napojení na misijní organizaci z USA se v důsledku světových válek značně uvolnilo a už za první republiky se JČB stala nezávislou na americké pomoci, čili z pohledu komunistického režimu v tomto směru méně nebezpečnou.

2) JČB svou nezávislost na státě, jeden z jejích hlavních důrazů, nemohla obhájit. Existovaly pouze dvě možnosti, buď přijmout vnucené státní uznání, nebo přesunout celou církev do ilegality. Nicméně ani státní uznání neznamenal pokojný rozvoj, prostor

¹⁸⁰ Mohla hrát roli i skutečnost, že se stále jednalo o krajskou záležitost, a ne soud v Praze s celostátním významem.

¹⁸¹ KAPLAN, K.–PALEČEK, P.: *Komunistický režim a politické procesy*, s. 203.

¹⁸² HOLÝ, I.: *Církev bratrská v ČSSR*, s. 78.

¹⁸³ KEJŘ, Bohumil: *Kdo chce žít v kleci???* Bratrská rodina, roč. 32, 2000, č. 11, s. 286.

k evangelizační práci a ochranu před perzekucí.

3) Samostatnost jednotlivých sborů a demokratické způsoby voleb do orgánů režim omezoval. Například v roce 1965 musel administrátor litomyšlského sboru žádat o schválení svého návrhu na kandidáty do staršovstva.¹⁸⁴ Volby také nebyly tajné. Z důvodu jednodušší kontroly změnil režim strukturu církve tak, aby mohl bez problémů určovat, kdo za koho nese zodpovědnost – především Rada JČB, poté kazatelé. Režim tak poslal kazatele Jaroslava Polanského k soudu jako zodpovědnou osobu mimo jiné za aktivity pardubického pěveckého kroužku.

4) O práci s mládeží jsme se už mnohokrát zmiňovali. Proti sobě šly dvě rozporné tendence – stát se snažil vychovávat mladé vlastním způsobem a jiné formy, zvláště pokud mělo jít o duchovní vedení, tvrdě potíral. Naproti tomu pro JČB znamenala misie mezi mladými a jejich vedení tradiční důraz, kterého se nevzdala ani za nacistické okupace, ani za komunistické totality. V archivních materiálech se toto téma silně odráží, z pohledu státu Jan Hušek a další členové stanice protirežimně ovlivňovali děti, Pavel Kamp mládež, Jaroslav Polanský působil jako organizátor a stopy sahaly na další místa v republice. Z pohledu věřících šlo o zcela jinou věc – v soudním zápise je uvedena tato výpověď Jaroslava Polanského: „Není pravda, že bychom shromažďovali mládež, abychom na ni působili v tom smyslu, aby oponovala zdejšímu zřízení, ale aby se stala vlastnictvím Krista.“¹⁸⁵ K takové aktivitě chyběla v Československu dostatečná svoboda.

5) Přestože se v soudních dokumentech objevovaly formulace o vychvalování období první republiky, nešlo o některý z klíčových motivů. V roce 1960 deklarovala KSČ završení budování socialismu a naše bádání neprokázalo, že by téma dobrých vztahů JČB k první republice a jejím představitelům bylo pro komunistický státní aparát ve větší míře podstatné.

¹⁸⁴ SOkA Pardubice, fond ONV Pardubice 1960-1990, kart. 1327, inv. č. 4454, sign. 463/1, *Korespondence s OCT. 11. února 1965.*

¹⁸⁵ SOA Zámorsk, fond KP HK, kart. 109, sign. 1KV 031/62, *Protokol o hlavním líčení*, s.6–7.

Na stránkách církevního časopisu Bratrská rodina se v devadesátých letech objevila řada článků reflektujících období let 1948–1989 a chování církve. Některé texty se nesly v duchu kající sebekritiky.¹⁸⁶ Bývalý předseda Rady CB Pavel Černý ve svém proslovu rovněž poznamenal, že církev měla své hrdiny víry, ale zároveň i ty, kteří svou víru neobhájili.¹⁸⁷ Jsme si vědomi, že tato práce zahrnuje pouze velmi úzký výsek událostí, nicméně na jejím základě můžeme konstatovat, že věřící osvědčovali v období totality svou víru a odvalu už svým veřejným přihlášením se ke křesťanství. Mnozí členové JČB i jiných církví nadto ještě tím, že vědomě pořádali zakázané aktivity neodmyslitelně spojené s jejich duchovním životem. Přijmout službu kazatele, laického kazatele nebo vedoucího oddílu mládeže, zapojovat se do aktivního křesťanského pěveckého souboru, znamenalo riskovat soustředění pozornosti režimu sám na sebe a blízké okolí. Přesto zmiňované perzekvované osoby dokonce pokračovaly po svém propuštění v takovýchto činnostech – Jaroslav Polanský po určité době znovu vykonával kazatelskou službu, Pavel Kamp se věnoval pardubické mládeži a stal se vůdčí osobností stanice, pěvecké soubory začaly opět sloužit.¹⁸⁸

V průběhu bádání se objevila řada obtíží. Pramenů, zejména pokud se jednalo o archivní spisy státní správy, je značné množství, ze kterého bylo nutné vybírat. Archivy obsahují ještě další podrobnosti k pozorovaným osobám a procesům, k nevyužitým zdrojům informací patří například Národní archiv a fondy Státního úřadu pro věci církevní nebo Sekretariátu pro věci církevní. Pracovníci Archivu bezpečnostních složek rovněž nabízejí daleko širší možnosti vyhledávání, než jakých bylo využito. Osobních vzpomínek pamětníků se oproti archivním písemnostem podařilo shromáždit daleko méně. Podobně u sekundární literatury – o perzekuci JČB se porůznu píše ve sborníkových příspěvcích, člancích v časopisech, výročních

¹⁸⁶ Například omluva za výroky proti Chartě 77. *Omluva a odvolání*. Bratrská rodina, roč. 22, 1990, č. 8/9, s. 118. Dále článek KEJŘ, Bohumil: *Jak to bylo v církvi dříve*. Bratrská rodina, roč. 24, 1992, č. 8/9, s. 134–135. Také JAVORNICKÝ, Pavel–KOŠTÁL, Blahoslav–LUPŤÁK, Ondřej: *Šedí hrdinové*. Bratrská rodina, roč. 28, 1996, č. 11, s. 272–277.

¹⁸⁷ HÁJEK, M.: *Církev bratrská v období totality*, s. 142.

¹⁸⁸ *Kronika sboru*, kap.: Pardubice – stanice litomyšlského sboru.

publikacích jednotlivých sborů, nicméně souhrnná odborná monografie na toto téma chybí. Problematická byla též kritická práce s prameny, protože všechny texty komunistických funkcionářů podléhaly komunistické ideologii. K vyváženějšímu pohledu na spisy státních orgánů dopomohly vzpomínky pamětníků.

Další bádání může potvrdit, upřesnit nebo vyvrátit předestřené závěry – tato práce se zaměřovala na konkrétní regionální událost, nevíme však, jak se situace vyvíjela v jiných sborech a krajích. Jak jsme dříve naznačovali, nejednalo se o procesy jediné, a to ani v rámci kraje (viz „skupina na Náchodsku“), výzkum se tedy může ubírat směrem popisu dalších případů, v různých obdobích 41 let totality. Objevila se též otázka ohledně nalezené zmínky o chystaném celostátním zatýkání na základě podkladů z akce Bratr – aby nedošlo ke zkreslení, je potřeba tuto zmínku ověřit důkazy z nových materiálů, které by mohly prokázat, nakolik se podobná operace doopravdy chystala, a pokud ano, proč od ní StB upustila. Za důležitá témata mimo oblast soudní perzekuce považujeme zapojení JČB/CB do mezinárodních křesťanských organizací a její vztah k ekumenickému hnutí.

Na úplný závěr uvádíme trefnou poznámku Karla Kalvacha, co bylo jádrem sporu mezi křesťany z Pardubic a Litomyšle a komunistickým režimem, kterou můžeme chápat i na obecnější rovině: „Oni měli autoritu Stalina a my měli autoritu Boha. A to je potřeba pořád toto vidět, proč oni si takovýmto způsobem počínali.“¹⁸⁹

¹⁸⁹ HAMBÁLEK, M.–JAKOUBEK, M.–ŽOUŽELKOVÁ, J.: *Karel Kalvach, c. d.*

9. Seznam pramenů a literatury

9.1 Archivní prameny

Archiv bezpečnostních složek v Praze

- fond MV–KR
- fond HK–V

Archiv Rady Církve bratrské v Praze

- CB – 5 Litomyšl

Archiv sboru Církve bratrské v Pardubicích

- Kronika sboru
- Kronika mládeže

Státní oblastní archiv Zámorsk

- fond Krajský národní výbor Pardubice 1949–1960
- fond Krajská prokuratura Hradec Králové

Státní okresní archiv Pardubice

- fond Okresní národní výbor Pardubice 1960–1990

9.2 Literatura

ADLOF, Alois: *Nástin dějin svobodných církví křesťanských, zvláště pak svobodné reformované církve české*. Praha: Křesť. spol. mladíků, 1905.

ASSZONYI, Jan–HANUŠ, Tomáš (eds.): *100 let Sboru Církve bratrské na Žižkově 1902-2002: sola gratia. Sborník*. Praha: Sbor Církve bratrské v Praze 3, 2002.

BALÍK, Stanislav–HANUŠ, Jiří: *Katolická církev v Československu 1945-1989*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2007.

CUHRA, Jaroslav: *Politické procesy s věřícími začátkem šedesátých let a případ "ilegální křesťanskodemokratické strany"*. In: BUDKA, Alexandr (ed.): *Církevní, procesy padesátých let*. Sborník příspěvků z konference, Praha, 21.-22.5.2002. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2002, s. 245–259.

- DEMEL, Zdeněk: *Pod dohledem církevních tajemníků: omezování činnosti katolické církve v Československu 1945-1989 na příkladu jihočeského regionu*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2008.
- GABRIELOVÁ, Petra: *Legalizace Apoštolské církve v podmínkách totalitního Československa s přihlédnutím k archivním pramenům StB*. In: KREMLIČKOVÁ, Ladislava (ed.): *Sborník Archivu bezpečnostních složek 10/2012*. Praha: Archiv bezpečnostních složek, 2012, s. 191-207.
- GŘIVNA, Tomáš: *Trestní právo hmotné* [online]. In: BOBEK, M.–MOLEK, P.–ŠIMÍČEK, V. (eds.): *Komunistické právo v Československu. Kapitoly z dějin bezpráví*. Brno: Mezinárodní politologický ústav, Masarykova univerzita, 2009, s. 553–581 [cit. 2015-04-29]. Dostupné na WWW: <http://www.komunistickepravo.cz/kapitoly/19_553-581_komunistickepravo-cz_Grivna_Trestni-pravo.pdf>.
- HÁJEK, Matyáš: *Církev bratrská v období totality*. In: *Život s historií*. Sborník příspěvků k počtě PhDr. Růženy Hlušíčkové, CSc. Hradec Králové–Trutnov: vydali jako samizdat přátelé a kolegové R. H, 2009, 117–161.
- HAMBÁLEK, Michal–JAKOUBEK, Martin–ŽOUŽELKOVÁ, Johana: *Karel Kalvach – za zpěv do uranových dolů*. In: *Příběhy bezpráví – z místa kde žijeme*. Multimediální prezentace [DVD-ROM]. Praha 2011.
- HOLÝ, Ivan: *Církev bratrská v ČSSR*. Praha: Sekretariát pro věci církevní MK ČSR, 1985.
- CHROMČÁK, Zdeněk: *Čtení o naší Církvi bratrské*. Ostrava: vydala Církev Bratrská pro vlastní potřebu, 2010.
- KALETA, Bronislav–ŠTĚPÁN, Jan: *120 let v Božích službách: 120 let prvního pražského sboru: 120 let Církve bratrské*. Praha: Sbor Církve bratrské v Praze (Soukenická 15), 2000.
- KAPLAN, Karel–PALEČEK, Pavel: *Komunistický režim a politické procesy v Československu*. 2. vyd. Brno: Barrister & Principal, 2008.
- KRÝSL, Michal: „*Církevní zákony“ z roku 1949* [online]. Plzeň: Západočeská univerzita v Plzni – Fakulta právnická – Katedra právních dějin, 2012 (diplomová práce) [cit. 2015-04-28].

Dostupné na WWW: <<http://hdl.handle.net/11025/3232>>.

KOŠTÁL, Miloslav: *Probuzení v druhé polovině 19. století a Svobodná církev reformovaná 1880-1919*. In: KOŠTÁL, Miloslav (ed.): *Sto let ve službě evangelia, 1880-1980: jubilejní sborník církve bratrské*. Praha: Rada Církve bratrské, 1981, s. 9–46.

KUBOVÝ, Jaroslav: *Teologický obraz Jednoty českobratrské a Církve bratrské (1919-1980)*. In: KOŠTÁL, Miloslav (ed.): *Sto let ve službě evangelia, 1880-1980: jubilejní sborník církve bratrské*. Praha: Rada Církve bratrské, 1981, s. 95–133.

PAVLÍČEK, Tomáš, W.: *Dobové pozadí*. In: ŠTĚPÁN, Jan (ed.): *Alois Adlof: 150 let: život, služba, odkaz*. Praha: Církev bratrská, 2012, s. 25–31.

POTMA, Mark: *Stanice Církve bratrské: minulost, současnost a budoucnost* [online]. Praha 2009 (ordinační práce) [cit. 2015-04-29]. Dostupné na WWW: <[https://portal.cb.cz/archiv-download/Zaj%C3%ADmav%C3%A9%20materi%C3%A1ly/Stanice%20CB%20-%20Mark%20Potma%20\(2009\).pdf](https://portal.cb.cz/archiv-download/Zaj%C3%ADmav%C3%A9%20materi%C3%A1ly/Stanice%20CB%20-%20Mark%20Potma%20(2009).pdf)>.

POTOČEK, Josef–MACEK, Jiří–KŠÍKAL, Vladimír: *110 let sboru Církve bratrské v Hradci Králové*. Hradec Králové: Sbor CB v Hradci Králové, 2002.

Schematismus sborů a stanic Jednoty českobratrské. Praha: Rada J. Č., 1951.

SITA, Karel–KUBOVÝ, Jaroslav: *Jednota českobratrská a Církev bratrská 1919-1980*. In: KOŠTÁL, Miloslav (ed.): *Sto let ve službě evangelia, 1880-1980: jubilejní sborník církve bratrské*. Praha: Rada Církve bratrské, 1981, s. 47–94.

ŠTĚPÁN, Jan: *Kazatel František Urbánek (1886-1948) – přítel T. G. Masaryka a jeho rodiny*. In: MAREK, Pavel–HANUŠ, Jiří (eds.): *Osobnost v církvi a politice – čeští a slovenští křesťané ve 20. století*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2006, s. 92–103.

ŠTĚPÁN, Jan: *Menší evangelické církve v období nacistické okupace 1939–1945*. In: *Rok 1942 v českém odboji*. Sborník příspěvků z vědecké konference. Praha: Český svaz bojovníků za svobodu, 1999, s. 102–105.

ŠTĚPÁNOVÁ, Lucie: *Sirotčinec Křesťanské služby ve Chvalech* [online]. Praha: Univerzita

Karlova – Husitská teologická fakulta, 2012 (bakalářská práce) [cit. 2015-04-28]. Dostupné na WWW: <<https://is.cuni.cz/webapps/zzp/detail/114809/>>.

TRETERA, Jiří Rajmund: *Slovník církevního práva*. Praha: Grada, 2011.

TRETERA, Jiří Rajmund: *Stát a církev v České republice*. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2002.

Ústava Jednoty československé. Praha: Jednota československá, 1953.

ZELINKA, Timoteus Č.: *Portréty kazatelů*. In: KOŠTÁL, Miloslav (ed.): *Sto let ve službě evangelia, 1880-1980: jubilejní sborník církve bratrské*. Praha: Rada Církve bratrské, 1981, s. 175–228.

9.3 Periodika

BEŇOVÁ, Michaela: *Právní systém kongregačních církví a zřízení Církve bratrské*. *Revue pro církevní právo*, 1998, č. 10, s. 91-116.

Bratrská rodina, roč. 22, 1990; roč. 24, 1992; roč. 28, 1996; roč. 31, 1999; roč. 32, 2000.

Brána, roč. 41, 2009.

Československá rodina, roč. 27, 1951.

Sborový list, občasník sboru Církve bratrské v Pardubicích [online], 2012 [cit. 2015-04-29].

Dostupné na WWW: <<http://cb.cz/pardubice/sborovy-list-v-pdf/>>.

9.4 Internetové zdroje

Církevní zákony [online] [cit. 2015-03-10]. Dostupné na WWW: <<http://spcp.prf.cuni.cz/lex/zakony.htm>>.

Jeden svět na školách, audiovizuální vzdělávací portál – o nás [online] [cit. 2015-04-29]

Dostupné na WWW: <https://www.jsns.cz/cz/article/6/O_nas.html>.

Obyvatelstvo podle náboženského vyznání a pohlaví podle výsledků sčítání lidu v letech 1921, 1930, 1950, 1991 a 2001. In: *Demografická příručka 2011* [online]. Zveřejněno dne: 23.11.2012. Z webu Českého statistického úřadu [cit. 2015-28-04]. Dostupné na WWW: <<https://www.czso.cz/csu/czso/demograficka-prirucka-2011-lmv6bp775h>>.

Trestní zákon 140/61 Sb. [online] [cit. 2015-04-29], s. 430. Dostupné na WWW:

<<http://www.ustrcr.cz/data/pdf/projekty/usmrceni-hranice/dokumenty/zakon140-1961.pdf>>.

Vyhláška ministra spravedlnosti č. 1/57 Sb. [online] [cit. 2015-04-29]. Dostupné na WWW:

<<http://ftp.aspi.cz/opispdf/1957/001-1957.pdf>>.

10. Seznam použitých zkratk

ABS	Archiv bezpečnostních složek
a. č.	archivní číslo
ARCB	Archiv Rady Církve bratrské
CB	Církev bratrská
HK	Hradec Králové
inv. č.	inventární číslo
JČB	Jednota česko-bratrská
kart.	karton
KCT	Krajský církevní tajemník
Kčs	Korun československých
KNV	Krajský národní výbor
KP HK	Krajská prokuratura Hradec Králové
KSČ	Komunistická strana Československa
KSČM	Komunistická strana Čech a Moravy
OCT	Okresní církevní tajemník
ONV	Okresní národní výbor
OSN	Organizace spojených národů
poř. č.	pořadové číslo
ŘKC	Římsko-katolická církev
Sb.	Sbírka (zákonů)
SCR	Svobodná církev reformovaná
sign.	signatura
SOA	Státní oblastní archiv
SOkA	Státní okresní archiv
SSSR	Svaz sovětských socialistických republik

SÚC Státní úřad pro věci církevní
tr. z. trestní zákon

11. Resumé

The main idea of this bachelor thesis is to show the concrete case of the communist persecution of the churches in Czechoslovakia in the era of the Communist Party in 1948–1989. Even though the Church of Brethren (formerly the Unity of the Czech Brethren) is one of the lesser protestant churches, the communist focus on the religion did not miss this church. This thesis presents the inclusive outline of the persecution of the Church of Brethren in the 1950s, I was especially focused on the lawsuits with the believers from Pardubice and Litomyšl in the early 1960s. The analysis of the materials from the Prosecution and the State Security archives proved that all three trials in 1962 were politicized. The believers were persecuted because of their belief and their active service in the church, like the organizing of the choir, the religious education of the youth, the preaching etc. In addition to the documents from the archives the memories of the persecuted persons were used.